

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ»
ІМЕНІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
Кафедра загальної, вікової та соціальної психології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
освітнього ступеня «бакалавр»

на тему:

**ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗАСУДЖЕНИХ
ТА ПІДЛІТКІВ З НОРМАТИВНОЮ ПОВЕДІНКОЮ**

Виконала: студентка IV курсу, 41 групи
Чудовська Наталія Валентинівна

Науковий керівник: доцент,
к. пс. н., доцент кафедри загальної, вікової
та соціальної психології,
Примак Юлія Володимирівна

Захищено з оцінкою _____

Голова ЕК _____

Чернігів - 2024

Студент _____

Підпис

П.І.Б.

Наук. керівник _____

Підпис

П.І.Б.

Рецензент _____

Підпис

П.І.Б.

Кваліфікаційна робота розглянута на засіданні кафедри загальної, вікової та соціальної психології, протокол № від «..» .. травня 2024 року. Студент допускається до захисту даної роботи в екзаменаційній комісії.

Завідувач кафедри _____

ЗМІСТ

ВСТУП	4
 РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНА ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПІДЛІТКІВ	
1.1. Теоретичний аналіз феномена емоційного інтелекту в психології.....	7
1.2. Психологічні особливості осіб підліткового віку.....	10
1.3. Поведінка підлітків: асоціальна та нормативна.....	15
Висновки до першого розділу.....	22
 РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗАСУДЖЕНИХ ТА ПІДЛІТКІВ З НОРМАТИВНОЮ ПОВЕДІНКОЮ	
2.1. Організація та опис методичних засобів дослідження.....	23
2.2. Результати дослідження та їх аналіз.....	26
2.3. Психологічні рекомендації щодо розвитку емоційного інтелекту підлітків як чинника запобігання злочинності.....	45
Висновки до другого розділу.....	48
 ВИСНОВКИ	49
 СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	51
 ДОДАТКИ	55

ВСТУП

Актуальність. Вивчення емоційного інтелекту залишається дуже актуальним у сучасному світі. Емоційний інтелект визначається як здатність розуміти, управляти та виражати власні емоції, а також розуміти емоції інших людей. Ця здатність має величезне значення у всіх аспектах життя, включаючи міжособистісні стосунки, прийняття рішень та загальний психологічний стан. Особливо є актуальним вивчення емоційного інтелекту у підлітків, оскільки цей період життя включає в себе інтенсивний розвиток емоційної сфери та соціальних стосунків.

Вік підліткового періоду визначається інтенсивним розвитком фізичних, психічних та соціальних аспектів особистості. У цьому віці молоді люди стикаються з низкою викликів, пов'язаних зі становленням своєї особистості, встановленням взаємин з оточуючими та вирішенням різноманітних життєвих ситуацій, а одним із важливих аспектів цього процесу є розвиток емоційного інтелекту.

Емоційний інтелект у підлітків є ключовим чинником їхнього психологічного благополуччя та соціальної адаптації. Відмінності в рівні розвиненості цього інтелектуального компонента щодо рефлексії емоційної сфери, емоційної зрілості можуть впливати на їхню здатність ефективно взаємодіяти з оточуючими, вирішувати конфліктні ситуації, керувати стресом та досягати успіху в різних сферах життя.

Емоційний інтелект охоплює набір навичок та вмінь, пов'язаних з усвідомленням, розумінням та керуванням власними емоціями, а також вмінням сприймати та ефективно реагувати на емоції інших людей. У контексті неповнолітніх засуджених та підлітків з нормативною поведінкою розвиток емоційного інтелекту може мати велике значення для їхньої соціальної адаптації та успішної реінтеграції у суспільство.

Враховуючи особливості підліткового віку та його вплив на формування особистості, дослідження емоційного інтелекту підлітків набуває великого

значення. Розуміння чинників, що впливають на його розвиток, а також розробка програм та стратегій для підтримки та підвищення рівня емоційної компетентності у цій віковій групі населення може сприяти їхньому успішному становленню як особистостей та досягненню реалізації їх потенціалу.

Мета дослідження: вивчення особливостей емоційного інтелекту у засуджених підлітків та підлітків з нормативною поведінкою.

Об'єкт дослідження – феномен емоційного інтелекту.

Предмет дослідження – особливості емоційного інтелекту у засуджених підлітків та підлітків з нормативною поведінкою.

Відповідно до поставленої мети визначено такі **завдання**:

1. На основі теоретичного аналізу наукових джерел охарактеризувати феномен емоційного інтелекту.
2. Здійснити теоретичний аналіз психологічних особливостей осіб підліткового віку.
3. Емпірично дослідити особливості емоційного інтелекту у засуджених підлітків та підлітків з нормативною поведінкою.
4. Надати психологічні рекомендації щодо розвитку емоційного інтелекту підлітків як чинника запобігання злочинності.

Теоретико-методологічна основа: різні аспекти психологічних особливостей підліткового віку вивчали такі вчені, як О. Близнюкова, Е. Еріксон, Л. Коен, Ю. Кушнір, Ж. Піаже, Л. Стайнберг, Д. Ребріна тощо. Феномен емоційного інтелекту, зокрема й емоційного інтелекту підлітків, розглядається у роботах: К. Боровенська, Д. Гоулман, Д. Карузо, О. Лящ, Дж. Майер, С. Марчук, О. Приймаченко, Л. Ракітянська, П. Саловей, С. Строцька, М. Шпак та ін.

Методи дослідження:

- а) теоретичні (аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення, систематизація наукової літератури щодо вивчення емоційного інтелекту в аспекті нормативної та асоціальної поведінки);

б) емпіричні: опитування, тестування. Зокрема, для вивчення особливостей емоційного інтелекту було використано методику діагностики емоційного інтелекту (Н. Холла); з метою дослідження особливостей емоційної зрілості підлітків була застосована методика «Діагностика емоційної зрілості особистості» О. Чебикіна;

в) кількісний аналіз результатів проводився за допомогою математико-статистичних методів обробки емпіричних даних: первинного статистичного аналізу, кореляційного аналізу (r-Пірсона) (IBM SPSS Statistics for Windows 21.0.). Були використані й методи якісного аналізу результатів.

Практична значущість роботи. Результати дослідження можуть допомогти в розробці персоналізованих програм та стратегій, спрямованих на розвиток емоційного інтелекту досліджуваних груп молодих людей.

Структура й обсяг роботи складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел (35 найменувань), додатків. У першому розділі наведено результати теоретичного аналізу феномена емоційного інтелекту, особливості поведінки підлітків, зокрема теоретично досліджено особливості асоціальної та нормативної поведінки підлітків. У другому розділі, який присвячено емпіричному дослідженню особливостей емоційного інтелекту засуджених підлітків та підлітків з нормативною поведінкою, наведено опис процедури емпіричного дослідження, отримані результати, їхній аналіз, а також наведено психологічні рекомендації щодо розвитку емоційного інтелекту підлітків як чинника запобігання злочинності.

Загальний обсяг роботи складає 60 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНА ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПІДЛІТКІВ

1.1. Теоретичний аналіз феномена емоційного інтелекту в психології

Емоційний інтелект – це здатність розуміти емоції, почуття та переживання – як свої, так і чужі. Він допомагає об'єднати весь спектр емоцій для досягнення мети, виконання різних задач, які ми ставимо собі. У світі стрімкого розвитку технологій світ змінюється швидко, і для досягнення успішної мети людина не може бути тільки спеціалістом в одній сфері діяльності. Для цього потрібно розвивати ті навички, які можна віднести до емоційного інтелекту.

Емоційний інтелект – це ключова навичка майбутнього. Якщо порівнювати емоційний інтелект із раціональним, то можна відмітити, що високий рівень IQ – це освіченість, а хороші емоційні здібності – це мудрість. А. Дамасіо, відомий невролог і фізіолог, говорив, що добре орієнтована та спрямована емоція є тією системою підтримки, без якої механізм розуму не може працювати належним чином. Емоції та розум – сполучені судини. У стані спокою вони приводять до потрібного результату [16].

Емоційний інтелект є у будь-якої людини, водночас у когось він розвинений більше, а в когось – менше. Розуміти та усвідомлювати свої емоції, а також розуміти емоції оточуючих, вміння справлятися, знаходити в собі ресурси для підвищення самооцінки, мотивації, розвитку – це безцінний актив у житті кожної людини [22].

Проблема розвитку емоційного інтелекту є вкрай актуальною, адже емоційний інтелект пов'язаний із багатьма важливими функціями дітей та дорослих. Згідно з останніми даними, діти з вищим рівнем емоційного інтелекту краще здатні концентрувати увагу, більше залучені до творчої діяльності, мають міцніші взаємини з друзями та родичами [15].

Здатність розпізнавати та виражати емоції передбачає усвідомлення як власної динаміки в емоційній сфері, так і оточуючих. Вона має на увазі встановлення взаємозв'язку між емоціями та осмисленням змін у тілі. Здатність розуміти емоції допомагає здійснювати міжособистісні стосунки, інтерпретуючи повідомлення вербальних та невербальних форм спілкування [6].

Вміння керувати емоціями та регулювати їх дозволяє людині спостерігати та контролювати себе. Ця здатність включає такі навички, як управління емоціями та їх вираження, прояв гнучкості та адаптації [25].

З досягненням дітьми віку 2-3 років, вони починають розуміти, що інші люди мають почуття і думки, відмінні від їхніх. З розвитком емоційних здібностей та здатності до емоційної саморегуляції вони починають розуміти складні емоції та почуття, такі як (йдеться, наприклад, про розчарування та зраду), і проявляти й переживати найрізноманітніший спектр емоційно-почуттєвої сфери [33].

Основоположниками поняття emotional intelligence – емоційний інтелект, є Д. Майєр та П. Саловей. Дослідники у 1990 році опублікували статтю щодо дослідження емоційного інтелекту. Майже десятима роками пізніше до них приєднався Д. Карузо, і втрьох дослідники створили моделі емоційного інтелекту [35].

Іноді можна зустріти твердження, що автором терміну емоційного інтелекту є Д. Гоулман. Це помилкова думка, але заразом саме Гоулман розкрив цей термін практично всебічно у 1995 р., у першому виданні книги «Емоційний інтелект. Чому може означати більше, ніж IQ». Ця книга відповідає на всі поставлені запитання доступною мовою. Вчений Д. Гоулман порівнює емоційний інтелект із феноменом «емоційна грамотність» [7]. Науково-методологічні засади Гоулман починає розкривати зі звернення до «Нікомахової етики» Арістотеля, де викладено міркування філософа про доброчесність, мораль, емоції та виховання характеру [9].

Український психолог О. Чебикін визначає емоційний інтелект як здатність людини розпізнавати, розуміти, виражати, регулювати та використовувати емоції як свої, так і інших людей. Це включає здатність до емпатії, саморегуляції, мотивації та соціальних навичок. О. Чебикін виділяє кілька ключових компонентів емоційного інтелекту:

- Емоційна обізнаність: здатність розпізнавати і називати свої емоції.
- Емоційна регуляція: здатність керувати своїми емоціями, зокрема вміння заспокоюватися і тримати під контролем негативні емоції.
- Емпатія: здатність розуміти і співпереживати емоціям інших людей.
- Соціальні навички: здатність ефективно взаємодіяти з іншими людьми, підтримувати та розвивати стосунки [31].

За Чебикіним, високий рівень емоційного інтелекту позитивно впливає на різні сфери життя:

- Особистісний розвиток: допомагає у формуванні позитивного самосприйняття, самоконтролю та стресостійкості.
- Професійна діяльність: сприяє успіху в професії завдяки покращенню лідерських якостей, командної роботи та здатності до адаптації.
- Соціальні взаємини: підвищує якість міжособистісних стосунків, сприяє ефективному вирішенню конфліктів і встановленню міцних соціальних зв'язків [31].

Вчення О. Чебикіна про емоційний інтелект має значний вплив на сучасну психологічну науку, освіту та менеджмент. Його дослідження допомагають краще розуміти роль емоцій у поведінці людини і створюють основи для нових методів розвитку особистісних і професійних якостей [31].

Відомий дослідник у сфері емоційного інтелекту Н. Холл визначає емоційний інтелект як здатність людини розпізнавати, розуміти, регулювати і використовувати свої емоції та емоції інших людей у різних життєвих ситуаціях. Він підкреслює, що емоційний інтелект є ключовим фактором для успішної міжособистісної взаємодії та ефективного керування стресом [2].

Дослідник Н. Холл виділяє кілька основних компонентів емоційного інтелекту, які впливають на різні аспекти життя:

- Самоусвідомлення: здатність усвідомлювати свої емоції і розуміти їх вплив на поведінку.
- Саморегуляція: здатність контролювати і керувати своїми емоціями, уникати імпульсивних реакцій.
- Мотивація: внутрішня здатність мотивувати себе, ставити цілі і досягати їх.
- Емпатія: здатність розуміти емоції інших людей, співчувати їм і відповідати на їхні потреби.
- Соціальні навички: ефективна взаємодія з іншими людьми, створення і підтримка здорових взаємин [2].

Дослідження Н. Холла стали важливим внеском у розуміння емоційного інтелекту, особливо у сфері управління та організаційного розвитку. Його роботи показали, що розвиток емоційного інтелекту може значно покращити ефективність роботи команд і організацій, а також сприяти особистісному розвитку і успішній кар'єрі [17].

Отже, феномен емоційного інтелекту представляє собою важливий феномен у сучасній психології, що досліджує здатність особистості розуміти, виражати та управляти власними емоціями, а також емоціями інших людей.

1.2. Психологічні особливості осіб підліткового віку

Підлітковий вік – найскладніший і водночас важливий етап розвитку людини. Підлітковий вік є критично важливим періодом у житті людини, оскільки він закладає основу для дорослого життя. Під час цього періоду відбувається значний розвиток особистісних, когнітивних і соціальних навичок, які впливають на подальшу життєву траєкторію людини. До раннього підліткового віку відносять 11-13 років життя людини, до старшого підліткового віку – діти 14-15 років [14]. Найважливішою особливістю цього періоду є те, що

він знаменує перехід від юності до зрілості, від дитинства до більш дорослого життя.

Українські дослідники також внесли свій внесок у класифікацію підліткового віку, адаптуючи загальноприйняті концепції до місцевого контексту. Проте, конкретні класифікації можуть відрізнятися залежно від автора та його підходу до визначення підліткового періоду. Ось деякі приклади класифікацій, які були розроблені українськими дослідниками:

О. Лазуренко – український психолог, який розглядає підлітковий вік як період від 12 до 18 років. Він акцентує увагу на фізіологічних, психологічних та соціальних змінах, які відбуваються у цей період [14].

І. Козлова – українська психологиня, яка розробила класифікацію підліткового віку на три основні періоди: ранній підлітковий вік (12-14 років), середній підлітковий вік (15-17 років) та старший підлітковий вік (18-20 років). Вона визначає ці періоди на основі психологічних та соціальних характеристик, що їм властиві [14].

Ці класифікації враховують як фізіологічні зміни, так і психологічні та соціальні аспекти підліткового розвитку, що допомагає краще розуміти цей важливий період в житті людини.

У підлітковому віці починають відбуватися різкі зміни розвитку особистості. Ці зміни є фізіологічними та психологічними. Перші – це початок статевого дозрівання та у зв'язку з цим досконалий розвиток та зростання всіх органів організму, переформування клітин та структур тіла. Підлітковий вік характеризується інтенсивністю та нерівномірністю розвитку організму [23].

Актуальними потребами особистості в підлітковому віці є: потреба у самопізнанні, адекватній самооцінці, особистісному самовизначенні та позитивній комунікації у референтній групі. Підлітки сензитивно ставляться до своїх індивідуальних особливостей. Ціннісні орієнтації до цього віку вже склалися під впливом сімейного виховання та соціальної комунікації з однолітками. Навіть манери та стиль поведінки підліток приводить у відповідність з уявленням про себе [29].

У формуванні «Я-реального» провідну роль відіграє здатність бачити картину світу з позиції іншої людини, навіть якщо вона докорінно відрізняється від власної. У майбутньому це допоможе підлітку співвідносити концепції реального та ідеального «Я» [23].

Характерною особливістю психічного розвитку особи підліткового віку є те, що підліток розвивається, але цей розвиток включає безліч протиріч. Оскільки цей розвиток відбувається під час навчального процесу, то його правильна організація впливає на врівноваженість психіки дитини і створює основу для відволікання від різних думок. У цей період особливо інтенсивно розвиваються увага, пам'ять та мисленнєві процеси [14].

У період підліткового віку відбувається формування індивідуальних механізмів психологічного захисту, опосередкованих необхідністю суб'єкта адаптуватися до нової йому життєвої ситуації. Ситуативні способи подолання напруження поступово трансформуються, стають генералізованими і далі використовуються особистістю в складних ситуаціях. У підлітковий період механізми психологічного захисту й досі є генералізованими, постійними. Однак, враховуючи, що підліток часто виявляється у стресовій ситуації, з одного боку, йому необхідно продовжувати вчитися у школі, а з іншого боку, він почувається дорослим, розширюється коло його інтересів, а навчальна діяльність поступається домінуючою позицією інтимно-особистісних взаємин з ровесниками. Підліток розуміє, що він має всерйоз задуматися про свої подальші особисті перспективи, але його референтна група та її інтереси стають для нього важливішими. Розуміння того, що він все ще не володіє повною мірою соціальною зрілістю стає основним фактором стресу, і згодом сприяє активізації наявних механізмів психологічного захисту [28].

Підлітки постійно відчують втому, вони схильні до стресів, а часом впадають і у депресивні стани. У цьому віці спостерігаються різні прояви психосоматики. Все це свідчить про те, що підлітки, незважаючи на знижений інтерес до навчальної діяльності, потребують саморегуляції свого емоційного стану, соціально-психологічної підтримки та супроводу психолога [28].

Ж. Піаже, швейцарський психолог, відомий своєю теорією когнітивного розвитку, значно вплинув на розуміння психологічних особливостей підлітків. Його теорія включає чотири основні стадії когнітивного розвитку, причому підлітковий вік припадає на стадію формальних операцій. Ця стадія характеризується розвитком абстрактного і логічного мислення. Ось ключові особливості цієї стадії:

1. Абстрактне мислення: підлітки починають розуміти абстрактні поняття, такі як любов, справедливість, моральні принципи. Вони можуть оперувати гіпотетичними ситуаціями, мислити про можливі майбутні сценарії та альтернативи.

2. Гіпотетико-дедуктивне мислення: підлітки здатні формулювати гіпотези і виводити логічні наслідки з них. Вони можуть проводити експерименти в своїй уяві, тестуючи різні гіпотези для розв'язання проблем.

3. Систематичне планування: вони починають планувати свої дії систематично, враховуючи всі можливі наслідки. Це дозволяє їм ефективніше вирішувати проблеми і досягати своїх цілей.

4. Логічне мислення: підлітки можуть розв'язувати складні логічні задачі, використовуючи дедуктивні методи. Вони здатні розуміти і застосовувати логічні операції, такі як класифікація, серіація.

5. Рефлексія та метапізнання: підлітки стають здатними до рефлексії, що означає, що вони можуть мислити про своє мислення. Вони починають розуміти власні когнітивні процеси, аналізувати свої думки і дії [24].

Дослідник Ж. Піаже вважав, що когнітивний розвиток має великий вплив на розвиток особистості. Розвиток абстрактного мислення та гіпотетико-дедуктивних навичок дозволяє підліткам краще розуміти себе та оточуючих, формувати власні моральні та етичні принципи. Його теорія про когнітивний розвиток на стадії формальних операцій є ключовою для розуміння психологічних особливостей підлітків. Вона пояснює, як розвиток абстрактного мислення, гіпотетико-дедуктивних навичок і логічного мислення впливає на їх поведінку, соціальні відносини та навчання [24].

Одним з перших психологів, які систематично вивчали підлітковий вік є Г. Стенлі Холл. Він вважається засновником наукового вивчення підліткового періоду і зробив значний внесок у розуміння цього етапу розвитку. Г. Стенлі Холл описував підлітковий вік як період «бурі і натиску», коли емоції підлітків є надзвичайно інтенсивними і нестабільними. Він вважав, що цей період характеризується конфліктами, протиріччями і значними емоційними коливаннями. Ця ідея частково була впливом романтичного руху, який підкреслював інтенсивні емоції та індивідуальність [24].

Вчений Г. Стенлі Холл застосовував біогенетичний закон (онтогенез повторює філогенез), запропонований Е. Геккелем, до психології, вважаючи, що розвиток індивіда повторює розвиток людського роду. Він вважав, що підлітковий вік відображає період дикості і бурхливих змін, які людство переживало в своєму розвитку. Холл вважав, що підлітки розвивають нові когнітивні здібності, включаючи абстрактне мислення і здатність до рефлексії, хоча він не розробив такої детальної теорії когнітивного розвитку, як Піаже [24].

Г. Стенлі Холл зробив вагомий внесок у розуміння підліткового віку, підкреслюючи важливість цього періоду як часу значних змін і розвитку. Хоча його концепція «бурі і натиску» критикувалась за надмірну драматизацію, вона звернула увагу на те, що підлітковий вік є критично важливим етапом розвитку, який потребує розуміння і підтримки. Сьогодні концепції Холла продовжують впливати на сучасні уявлення про підлітковий розвиток, особливо в контексті фізіологічних і емоційних змін [24].

Психолог Л. Стайнберг, відомий своїми дослідженнями в галузі розвитку підлітків, значно вплинув на сучасне розуміння психологічних особливостей підліткового віку. Його робота охоплює різні аспекти підліткового розвитку, включаючи когнітивний, емоційний, соціальний та нейробіологічний розвиток. Науковець підкреслює, що підлітковий вік є періодом значних змін у мозку. Особливо важливим є розвиток префронтальної кори, яка відповідає за виконавчі функції, планування, контроль імпульсів та прийняття рішень.

Одночасно, лімбічна система, що відповідає за емоції і винагороди, стає більш активною. Це створює дисбаланс між емоційною чутливістю та здатністю до самоконтролю, що може пояснити схильність підлітків до ризикованої поведінки [27].

Л. Стайнберг підкреслює важливість соціальних взаємодій у підлітковому віці. Підлітки прагнуть незалежності від батьків і більше орієнтуються на однолітків. Дружба і соціальні зв'язки стають дуже важливими, що може призводити до соціального тиску та конформізму. Дослідник вказує, що підлітковий вік є часом підвищеної схильності до ризикової поведінки через комбінацію нейробіологічних і соціальних факторів. Це може включати вживання алкоголю, наркотиків, сексуальну активність, небезпечні види спорту тощо. Розуміння цього може допомогти у розробці ефективних програм превенції та втручання [27].

Отже, психологічні особливості підліткового віку представляють собою складний період розвитку, що охоплює нейробіологічні, когнітивні, емоційні та соціальні аспекти. Психологічні особливості підліткового віку включають не тільки когнітивний розвиток, але і емоційну нестабільність, соціальні конфлікти та пошук власної ідентичності. Цей період відіграє важливу роль у формуванні особистості та визначенні подальших життєвих шляхів.

1.3. Поведінка підлітків: асоціальна та нормативна

У психологічному словнику під асоціальною поведінкою розуміється такий вид поведінки, який не відповідає існуючим у суспільстві соціальним та правовим нормам, йде врозріз зі звичаями та традиціями тієї соціальної чи національної групи, до якої належить людина. У дітей воно може виявлятися в агресивності, бродяжництві, порушенні шкільних правил тощо [21, С. 25].

Здебільшого асоціальна поведінка увиразнюється в підлітковому віці, оскільки протягом цього вікового етапу відбувається перехід до дорослості. У цей віковий період переважно відбувається формування характеру та інших засад особистості. Ці обставини: перехід від дитинства до більшої

самостійності, зміна звичного шкільного навчання на інші види діяльності, а також гормональна перебудова організму – роблять молоду людину особливо вразливою і схильною до негативних впливів середовища. Відповідно, виникає низка умов розвитку особистості у певному напрямі [20].

Сьогодні кожен, разом і підлітки, переживають значну кількість стресогенних ситуацій, зумовлених політичними, інформаційними та соціально-економічними аспектами життя суспільства. Такі обставини найчастіше призводять до зниження відчуття стабільності, внаслідок чого виникає відчуття напруження.

Підлітки сприймають подібні ситуації як стресові. Але якщо одні витрачають на переживання стресових ситуацій багато внутрішніх ресурсів, інші можуть протистояти стресовим ситуаціям, проявивши цим свою здатність до життєстійкості [26].

Британський психіатр і дослідник М. Раттер зробив значний внесок у розуміння асоціальної поведінки підлітків. Його роботи охоплюють широкий спектр питань, включаючи вплив генетичних, біологічних, сімейних та соціальних факторів на розвиток асоціальної та антисоціальної поведінки. У своїх дослідженнях Раттер вивчав вплив дисфункціональних сімейних умов, таких як конфлікти між батьками, батьківська депресія, жорстоке поводження та недбалість. Він підкреслював, що такі фактори можуть сприяти розвитку асоціальної поведінки у дітей та підлітків [4].

Дослідження М. Раттера зробили значний внесок у розуміння складної природи асоціальної поведінки підлітків, підкреслюючи важливість комплексного підходу до вивчення та інтервенції. Його роботи продовжують впливати на сучасну психологію та кримінологію, сприяючи розробці ефективних програм підтримки та реабілітації підлітків [4].

Л. Стайнберг, який є одним із провідних дослідників у галузі підліткової психології та розвитку, досліджував, як біологічні, психологічні та соціальні фактори впливають на поведінку підлітків, зокрема на розвиток асоціальних і ризикових форм поведінки. Стайнберг досліджував, як вплив ровесників може

підсилювати асоціальну поведінку. Його дослідження показали, що підлітки частіше займаються ризикованою поведінкою, коли вони перебувають у групі, ніж коли самі. Це пояснюється особливою чутливістю підліткового мозку до соціального впливу та бажанням здобути соціальне схвалення. Стайнберг вивчав, як стресові фактори, такі як економічні труднощі, сімейні конфлікти і проблеми в школі, можуть сприяти розвитку асоціальної поведінки. Він підкреслює, що підлітки, які зростають у несприятливих умовах, мають більший ризик розвитку проблемної поведінки [27].

Підлітки з асоціальною формою поведінки найчастіше відрізняються від соціально успішних однолітків. У них спостерігається підвищена агресивність, запальність. Такі підлітки намагаються уникати ситуацій, у яких можуть бути емоційно залежними, вони намагаються не довіряти оточуючим. Найчастіше такі неповнолітні порушують закон. Більшість із них не відчують своєї провини за скоєні вчинки і, як наслідок, потрапляють під особливий контроль спеціалістів різних служб [1].

Неповнолітні, котрі вступили у конфлікт із законом, відрізняються підвищеною агресивністю. Фахівцями розрізняються дві групи агресивної поведінки:

- Соціалізована форма. Така форма характеризується ворожістю, яка тягне за собою мету заподіяти біль та шкоду іншій людині.
- Несоціалізована форма. Як правило, така форма не спричиняє ворожої мети [5].

Найчастіше зустрічаються такі психологічні цілі агресивної поведінки, як:

- помста за страждання;
- бажання домінувати над іншою людиною;
- матеріальне задоволення;
- застосування болю;
- вирішення внутрішніх конфліктів;
- підвищення самооцінки, самоствердження;
- самозахист;

- відстоювання особистих інтересів та власної свободи;
- завоювання авторитету;
- привернення уваги [20].

Однією з особливостей поведінки неповнолітніх, які почали конфлікт із законом, є залежність від своїх однолітків. Агресивна поведінка таких підлітків найчастіше сприймається однолітками як наявність сили. У таких асоціальних групах поширені різноманітні ритуали посвяти новачків. Вони дають неповнолітнім поняття прихильності та безпеки в цій групі, а різні міфи виправдовують їхню поведінку. Рівень залучення до протиправної діяльності залежить від багатьох обставин, наприклад, від психологічного клімату в сім'ї підлітка, від методів його виховання, від навколишнього соціуму [14].

Аналізуючи підлітків з асоціальною поведінкою, варто виокремити групу підлітків, які перебувають у виправних колоніях. Підліток є особливою особистістю. Специфіка цієї вікової категорії полягає в тому, що підліток вимагає ставлення суспільства до себе як до дорослої людини, хоча сам він не готовий до цього. Так, розглядаючи злочини, вчинені неповнолітніми, можна відзначити наступну мотивацію вчинення протиправних дій:

- Бажання самоствердитись. Для підліткового віку основна думка – це думка однолітків, а не представників старшого покоління, як наслідок – виникає сильне бажання здійснити вчинок з метою завоювання авторитету;

- Цікавість та «пустотливість». Для неповнолітніх характерний інтерес до «забороненого». Наприклад, такий злочин як крадіжка не завжди несе у собі бажання взяти чуже. Іноді цей злочин має виключно характер отримання адреналіну та бажання придбати заборонене;

- Наслідування авторитетів. Підлітки хочуть бути схожими на своїх кумирів, це бажання найчастіше є рушійною силою до здійснення протиправних вчинків [11].

Отже, асоціальна поведінка у неповнолітніх складається і формується з низки причин, зокрема, психологічних, зовнішніх і внутрішніх. Головними психологічними особливостями неповнолітніх, які вступили у конфлікт із

законом, є підвищена агресивність, жорстокість, конфліктність, тривожність та дефектність ціннісної системи. Водночас важливими є такі чинники як сімейне виховання, життєві обставини, культурний рівень життя, найближче оточення.

Нормативність є формою взаємодії людей та об'єктивно необхідних зв'язків [28]. Підліток тільки починає почувати себе дорослим і намагається показати себе їм. Батьки у цей період певною мірою втрачають свій авторитет. Дитина все частіше звертає свою увагу на те, що про неї думають друзі. Однією з провідних потреб цього періоду стає спілкування з однолітками, прийняття в компанію та місце, яке підліток у ній займає. Приналежність до групи дає підлітку почуття спільності.

У своїх роботах Дж. Хоманс та інші автори розкривають проблему «нормативності», досліджуючи питання «що є нормою?», «Як людина освоює цю норму?», «Як побудувати поведінку, що характеризує норму? Відзначається, що норма – це специфічна соціальна якість, яка виділена з реальних стосунків, що існують у суспільній свідомості [1].

Визначити та дати чіткі межі поняттю «соціальна норма» намагалися й у вітчизняній, і у зарубіжній літературі (І. Сокол, Е. Дюркгейм, Т. Парсонс та ін.). Так, І. Сокол є відомим дослідником у галузі психології, який зробив вагомий внесок у розуміння соціальних норм та їхнього впливу на поведінку. Його роботи зосереджуються на взаємодії соціальних норм з індивідуальним розвитком та поведінкою людей, зокрема підлітків. Він розглядає соціальні норми як правила або стандарти поведінки, які приймаються членами певної соціальної групи або суспільства. Ці норми визначають, що вважається прийнятним або неприпустимим у поведінці індивідів у конкретному соціальному контексті. І. Сокол підкреслює важливість розуміння того, як соціальні норми впливають на розвиток підлітків. Підлітковий вік є критичним періодом, коли молоді люди стикаються з великим тиском відповідності соціальним нормам, що може впливати на їхні рішення, самооцінку та загальний розвиток [19].

Одним з основних чинників на поведінку особистості є сімейне виховання та вплив шкільного середовища. Адже саме у сімейному колі дитина вперше дізнається, що добре, а що погано і вперше набуває будь-які цінності. У підлітковому віці високо цінується справедливість вчителя, який може у доступній формі та цікаво подати інформацію, що зробить уроки продуктивними [5].

Важливу роль відіграють особистісні чинники. Йдеться про особливості характеру та темпераменту підлітка, його ціннісні орієнтири та акцентуації особистості також відіграють важливу роль. І можна відмітити, що якщо батьки і вчителі будуватимуть систему виховання підлітка, ґрунтуючись на його психологічних особливостях, то це тільки допоможе і підтримає підлітка у важкий період [3].

Також на нормативну поведінку у підлітковому віці впливають соціальні чинники. Особливості перебування підлітка у суспільстві, його ухвалення цим суспільством. Оскільки проблема самосвідомості особистості не зводиться до знання людини про саму себе, самосвідомість – це усвідомлення себе в системі суспільних відносин [23].

У дослідженні нормативного типу підлітків особливе місце має проблема вивчення ціннісних орієнтацій. Важливі передумови розвитку особистості в підлітковому віці – це вибір та осмислення цінностей, оцінка своїх дій. На їхні ціннісні орієнтації можуть впливати стосунки у міжособистісній сфері, рівень життя, відсутність у ній одного з батьків [14].

Ж. Піаже, відомий своєю теорією когнітивного розвитку, вніс значний вклад у розуміння нормативного розвитку підлітків. Хоча його дослідження зосереджені на когнітивних процесах, ці процеси тісно пов'язані з нормативною поведінкою та розвитком морального мислення підлітків. Теорія Піаже підкреслює, що розвиток когнітивних навичок, таких як абстрактне мислення та розуміння принципів справедливості, є основою для нормативної поведінки підлітків. Взаємодія з ровесниками і дорослими, а також досвід, який

вони набувають у соціальних ситуаціях, допомагають їм формувати свої моральні та етичні стандарти [24].

Власне, з вищенаведеного можна зробити деякі висновки. Підлітковий вік – це один з найважливіших етапів у житті кожної людини. Великий вплив на нормативну поведінку в підлітковому віці мають сімейне та шкільне виховання, особистісні та соціальні чинники. У період перехідного віку підліткам властиво відособлюватися від усього світу, тримати всі переживання у собі. Однак, насправді, у цей період підліток потребує підтримки та розуміння. Нормативність у поведінці підлітка відіграє велику роль у процесі його життєдіяльності. Впливає на побудову стосунків у групі, на учнівську діяльність та в цілому на розвиток особистості.

Асоціальна поведінка – це те, що виходить за межі загальноприйнятих норм, правил і очікувань у соціумі. Це може включати такі різні форми, як агресія, вандалізм, крадіжки, погрози та інші дії, які порушують правила та норми спілкування. Асоціальна поведінка часто розглядається як неприйнятна і шкідлива для соціуму. Заразом нормативна поведінка – це те, як люди діють у відповідності з прийнятими соціальними нормами, правилами і очікуваннями. Це може включати дотримання законів, правил етикету, розуміння моральних принципів тощо. Нормативна поведінка відображає те, що вважається прийнятним і відповідним у конкретному соціальному контексті.

Отже, головна відмінність між асоціальною та нормативною поведінкою полягає в тому, що асоціальна поведінка порушує загальноприйняті норми та правила, тоді як нормативна поведінка відповідає цим нормам та правилам.

Різноманітність поведінкових стратегій: підлітки можуть проявляти як асоціальну, так і нормативну поведінку, що свідчить про різноманітність їхніх стратегій взаємодії зі світом.

Контекстуальність поведінки: поведінка підлітків часто залежить від контекстуальних чинників, таких як сімейне середовище, виховання, соціальне оточення тощо.

Розвиток самоідентифікації: виявлення асоціальної поведінки може бути пов'язане з пошуком ідентичності та самореалізації підлітком, тоді як нормативна поведінка може відображати прийняття соціальних ролей та норм.

Ризики та можливості: асоціальна поведінка підлітків може призвести до ризиків для їхнього фізичного та психічного здоров'я, тоді як нормативна поведінка сприяє їхньому соціальному інтегруванню та розвитку.

Отже, розуміння та управління асоціальною та нормативною поведінкою підлітків є важливими аспектами їхнього психологічного та соціального розвитку.

Висновки до першого розділу

Після теоретичного аналізу феномена емоційного інтелекту можна зробити наступні висновки.

Емоційний інтелект включає в себе такі важливі складові, як самосвідомість емоцій, саморегуляція, мотивація, емпатія та соціальні навички. Кожна з цих складових відіграє важливу роль у розвитку емоційної компетентності. Емоційний інтелект значущо впливає на різні аспекти життя людини, включаючи міжособистісні стосунки, психічне здоров'я та загальний рівень благополуччя та задоволеності.

Підлітковий період характеризується значними фізіологічними, психологічними та соціальними змінами, які впливають на поведінку. У цьому віці поведінка підлітків може коливатися від нормативної до асоціальної.

Асоціальна поведінка підлітків – це дії, що порушують соціальні норми, права інших людей та законодавство. Така поведінка може включати агресію, вандалізм, крадіжки, брехню, вживання наркотиків або алкоголю, порушення громадського порядку та інші форми девіантної поведінки.

Нормативна поведінка підлітків – це дії, що відповідають соціальним нормам, правилам і очікуванням суспільства. Такі підлітки зазвичай дотримуються законів, етичних принципів, правил поведінки у школі та соціальних стандартів.

Отже, теоретичний аналіз феномена емоційного інтелекту підтверджує його значущість та важливість для особистісного розвитку та успіху в сучасному суспільстві. Відтак це обґрунтувало його значущість щодо емпіричного дослідження емоційного інтелекту неповнолітніх засуджених та підлітків з нормативною поведінкою.

РОЗДІЛ 2.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗАСУДЖЕНИХ ТА ПІДЛІТКІВ З НОРМАТИВНОЮ ПОВЕДІНКОЮ

2.1. Організація та опис методичних засобів дослідження

Дане дослідження присвячене вивченню особливостей емоційного інтелекту неповнолітніх засуджених та підлітків з нормативною поведінкою.

З метою дослідження емоційного інтелекту неповнолітніх засуджених, ми звернулися з офіційним зверненням до Департаменту з питань виконання покарань (лист-звернення та відповідь додаємо у Додатки А та Б).

Дослідження серед неповнолітніх, які перебувають в установах Державної кримінально-виконавчої служби, а саме: Виховна установа/сектор Державної кримінально-виконавчої служби України та СІЗО. було проведено Департаментом з питань виконання покарань за допомогою Google Forms та надано нам форму з відповідями респондентів. Всього неповнолітніх засуджених, які взяли участь у дослідженні – 30 осіб чоловічої статі, віком 14-15 років.

Також до дослідження було залучено 30 підлітків з нормативною поведінкою (які не мають проблем у школі, не були/не є засудженими та не були притягнуті до жодного з виду відповідальності). Це підлітки, які навчаються у м. Чернігів у Чернігівській загальноосвітній школі № 19. До дослідження було залучено осіб чоловічої статі, віком 14-15 років.

Нами було використано наступні методики: діагностика емоційного інтелекту (Н. Холла) та «Діагностика емоційної зрілості особистості» О. Чебикіна.

Для проведення емпіричного дослідження особливостей емоційного інтелекту неповнолітніх засуджених та підлітків з нормативною поведінкою, нами було пройдено кілька основних етапів. Ось детальний опис цих етапів:

1) Формулювання проблеми дослідження: визначення наукової проблеми дослідження.

2) Розробка плану дослідження: вибір методик та інструментів дослідження (в даному випадку методики Н. Холла та О. Чебикіна). Визначення вибірки дослідження (30 неповнолітніх засуджених та 30 підлітків з нормативною поведінкою).

3) Отримання дозволу та організаційна підготовка: підготовка та відправлення офіційного листа-звернення до Департаменту з питань виконання покарань. Отримання згоди та необхідних дозволів для проведення дослідження.

4) Збір даних: проведення опитування неповнолітніх засуджених за допомогою Google Forms. Проведення опитування підлітків з нормативною поведінкою в Чернігівській загальноосвітній школі № 19.

5) Обробка та аналіз даних: аналіз отриманих результатів за допомогою методик Н. Холла та О. Чебикіна. Використання статистичних методів для обробки даних (первинний статистичний аналіз, кореляційний аналіз (r-Пірсона) (IBM SPSS Statistics for Windows 21.0. тощо).

6) Інтерпретація результатів: кількісний та якісний аналіз результатів дослідження. Визначення особливостей емоційного інтелекту неповнолітніх засуджених та підлітків з нормативною поведінкою.

7) Висновки та рекомендації: формулювання висновків на основі аналізу даних. Розробка практичних рекомендацій щодо підвищення рівня емоційного інтелекту неповнолітніх.

Ці етапи забезпечили нам систематичне та комплексне проведення дослідження, що дозволило отримати достовірні результати та зробити обґрунтовані висновки щодо особливостей емоційного інтелекту неповнолітніх засуджених у порівнянні з підлітками з нормативною поведінкою.

Для виявлення особливостей емоційного інтелекту було використано методику діагностики емоційного інтелекту (Н. Холла). Тест складається з 30 тверджень (Додаток Г) та 5 шкал, такі як емоційна обізнаність, керування

своїми емоціями, самотивація, емпатія, розпізнавання емоцій інших людей [10].

Вчений запропонував методику з виявлення основних можливостей розуміння стосунків особистості, що можуть бути представлені в емоційній сфері, а також здатності керувати емоціями на основі прийняття рішень. Методика Холла дозволяє визначити рівень емоційного інтелекту одразу з кількох аспектів.

Емоційна обізнаність, що включає у собі розуміння людиною тих емоцій, що вона відчуває, та її причин. Люди з високою емоційною обізнаністю більшою мірою обізнані про свій внутрішній стан.

Управління емоціями. Цей аспект має на увазі вміння людини впливати на власні емоції та стримувати негативні наслідки від їхнього прояву.

Вміння впливати на емоції інших людей – здатність людини впливати на почуття оточуючих, використовувати їх емоції задля досягнення своїх цілей тощо.

Емпатія – розуміння емоцій інших людей, вміння співпереживати поточному емоційному стану іншої людини, а також готовність надати підтримку. Вона також включає здатність оцінити стан людини за мімікою, жестами, особливостями мовлення.

Самотивація – вміння мотивувати себе з допомогою власних емоцій задля досягнення поставленої мети.

З метою вивчення емоційної зрілості як одного з індикатора емоційного інтелекту було використано методику «Діагностика емоційної зрілості особистості» О. Чебикіна (Додаток В).

Методика дозволяє оцінити емоційну зрілість за такими показниками: експресивність (Ек) – відображеність емоцій на обличчі, їх трансформацію в діях (ІЕк), здатність передавати свій настрій оточуючим (ЕЕк); саморегуляція (С) – вміння управляти своїми емоціями, стримувати небажані на даний момент та викликати бажані, регулюючи таким чином як свою поведінку (ІС), так і поведінку інших людей (ЕС); емпатія (Ем) – здатність розуміти емоційний стан

оточуючих (ІЕм), та адекватно використовувати ці 49 умінь у взаємодії з людьми (ЕЕм) [30]. Крім того, в опитувальник включено додаткову шкалу, що спрямована на з'ясування щирості відповідей.

Такий підхід в організації та реалізації емпіричного дослідження, включаючи використання комплексу психодіагностичних методів і формування вибірки, дозволив отримати всебічні та достовірні дані щодо емоційного інтелекту підлітків з асоціальною поведінкою, які перебувають у виправних колоніях.

2.2. Результати дослідження та їхній аналіз

З метою вивчення емоційного інтелекту у підлітків двох груп (засуджених підлітків та підлітків з нормативною поведінкою) були використані методики Н. Холла (вивчення індикаторів емоційного інтелекту) та О. Чебикіна (вивчення емоційної зрілості в якості дескриптора феномена, що нами досліджується).

Під час виконання досліджень при обробці та аналізі результатів використовувалась комп'ютерна програма SPSS for Windows версія 21.0.

Спочатку ми досліджували рівень розвитку емоційного інтелекту у підлітків. Для цього було обрано методику Н. Холла. Отримані результати наведені на Рис. 2.1. та 2.2.

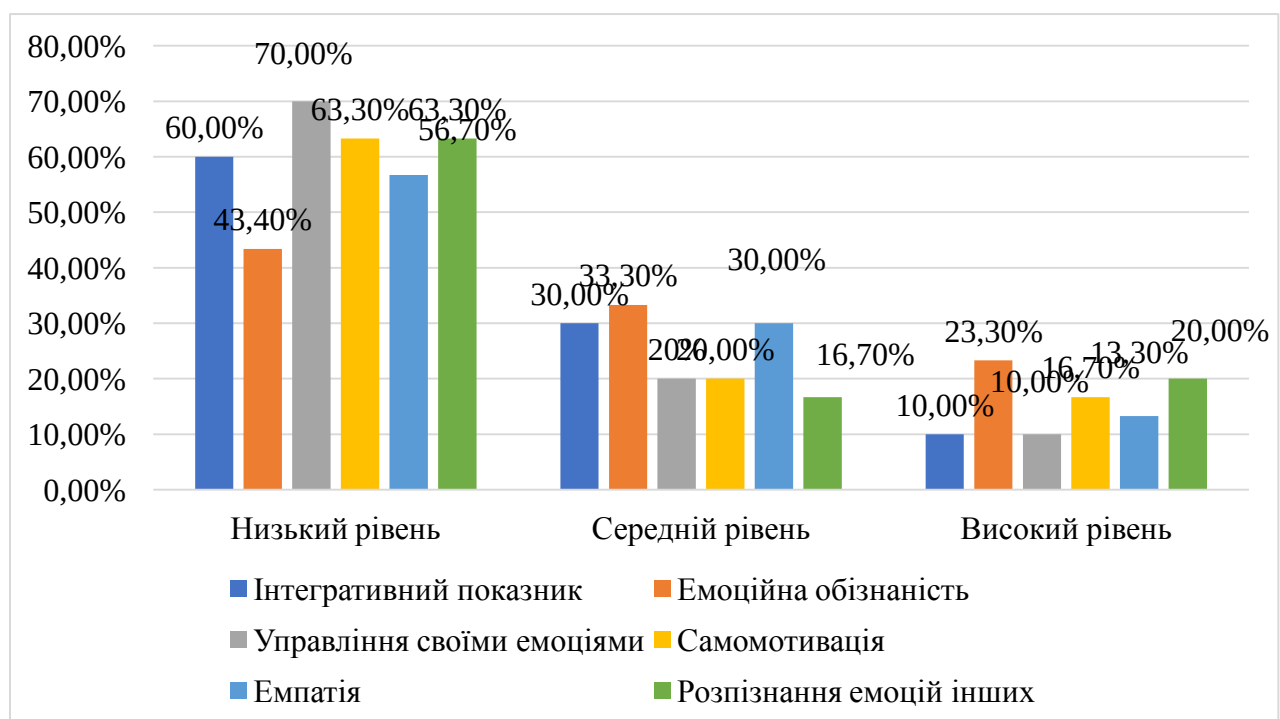

Рис. 2.1. Показники емоційного інтелекту засуджених підлітків, у %

Емоційна обізнаність є навичкою визначати весь спектр емоцій та почуттів, причини їх появи та можливості перетворення. Виявлено загалом достатній рівень цього показника у групі підлітків з нормативною поведінкою: 23,3% мають високий рівень, 66,7% – середній рівень та 10 % мають низький рівень емоційної обізнаності. У групі ж засуджених підлітків високий рівень емоційної обізнаності виявлено у 23,3% респондентів, середній рівень – у 33,3% досліджуваних та низький рівень мають 43,4% засуджених підлітків.

Отже, високий рівень емоційної обізнаності виявлено у 23,3% підлітків в обох групах. Це свідчить про те, що незалежно від соціального статусу та поведінкових проблем, певна частка підлітків має розвинену здатність до розпізнавання та розуміння своїх емоцій. Середній рівень емоційної обізнаності значно вищий у підлітків з нормативною поведінкою (66,7%) порівняно з засудженими підлітками (33,3%). Це вказує на те, що у підлітків з нормативною поведінкою загалом краще розвинені навички розпізнавання та розуміння емоцій, що, ймовірно, сприяє їхній здатності до адаптивної соціальної поведінки. Низький рівень емоційної обізнаності значно поширеніший серед засуджених підлітків (43,4%) порівняно з підлітками з нормативною поведінкою (10%). Це свідчить про те, що значна частина засуджених підлітків має труднощі з розпізнаванням та розумінням своїх емоцій, що може бути однією з причин їхньої асоціальної поведінки.

Управління своїми емоціями є важливим компонентом психологічної та соціальної адаптації, що включає саморегуляцію та самоконтроль емоцій. Як бачимо з Рис. 2.1., шкала управління своїми емоціями у 10% засуджених підлітків проявляється на високому рівні, що свідчить про значні труднощі в саморегуляції та самоконтролі серед більшості засуджених. Переважає у даній групі – низький рівень, – у 70% респондентів, що свідчить про значні проблеми у саморегуляції та контролі над своїми емоціями у більшості засуджених підлітків. Середній рівень виявлено у 20% засуджених підлітків, що вказує на

те, що більшості підлітків важко контролювати свої емоції навіть на базовому рівні.

Якщо подивитися на Рис. 2.2., то бачимо, що у 83,3% підлітків з нормативною поведінкою даний показник проявляється на середньому рівні. Це свідчить про здатність більшості підлітків з нормативною поведінкою ефективно управляти своїми емоціями у повсякденному житті. У 23,3% підлітків з нормативною поведінкою показник управління своїми емоціями проявляється на високому рівні, що майже в 2,5 рази більше, ніж у засуджених підлітків. Це вказує на кращу розвиненість навичок самоконтролю у цієї групи. Низького рівня управління своїми емоціями у підлітків з нормативною поведінкою не виявлено, що підкреслює значну різницю між двома групами.

Емпірично нами встановлено, що більша половина засуджених підлітків, а саме 56,7% мають низький рівень прояву емпатії, у 30% спостерігається середній рівень і лише у 13,3% виявлено високий рівень. Це відрізняє засуджених підлітків від підлітків з нормативною поведінкою, серед яких 80% мають середній рівень емпатії та 20% – високий. Низького рівня емпатії серед підлітків з нормативною поведінкою не виявлено.

Аналізуючи рівень самомотивації серед підлітків з асоціальною поведінкою та підлітків з нормативною поведінкою, можна виокремити кілька ключових відмінностей, що мають важливе значення для розуміння цих груп: 16,7% засуджених підлітків показник самомотивації має високий рівень прояву, що вказує на значні труднощі у формуванні внутрішньої мотивації для досягнення цілей та саморозвитку у більшості засуджених підлітків. 20% мають середній рівень, що також вказує на недостатній рівень мотивації у значної частини цієї групи, та 63,3% мають низький рівень, що свідчить про значні проблеми у більшості підлітків цієї групи з формуванням та підтримкою внутрішніх мотивів.

У групі підлітків з нормативною поведінкою високий рівень даного показника мають 40% респондентів, що значно перевищує показник серед засуджених підлітків. Середній рівень – 40%, що вказує на більш збалансовану

мотивацію у цієї групи порівняно з засудженими підлітками, низький рівень мають 20%, що є значно меншим порівняно з засудженими підлітками.

За показником розпізнання емоцій інших маємо наступні результати: у групі засуджених підлітків переважає низький рівень даного показника (63,3%), що свідчить про суттєві проблеми у більшості підлітків цієї групи у сприйнятті емоційних станів оточуючих. Середній рівень виявлено у 16,7%, що вказує на загалом недостатній розвиток цієї здатності серед засуджених підлітків, та високий рівень – лише у 20%, що вказує на те, що більшість підлітків цієї групи мають значні труднощі у сприйнятті та розумінні емоційних станів інших людей.

У групі підлітків з нормативною поведінкою високий рівень виявлено у 43,3%, що більше ніж у два рази перевищує показник серед засуджених підлітків. Це свідчить про краще розвинені емпатійні здібності у цієї групи, середній рівень – у 40%, що також свідчить про більш гармонійний розвиток цієї здатності у цій групі. Низький рівень виявлено у 16,7%, що є значно меншим показником порівняно з засудженими підлітками.

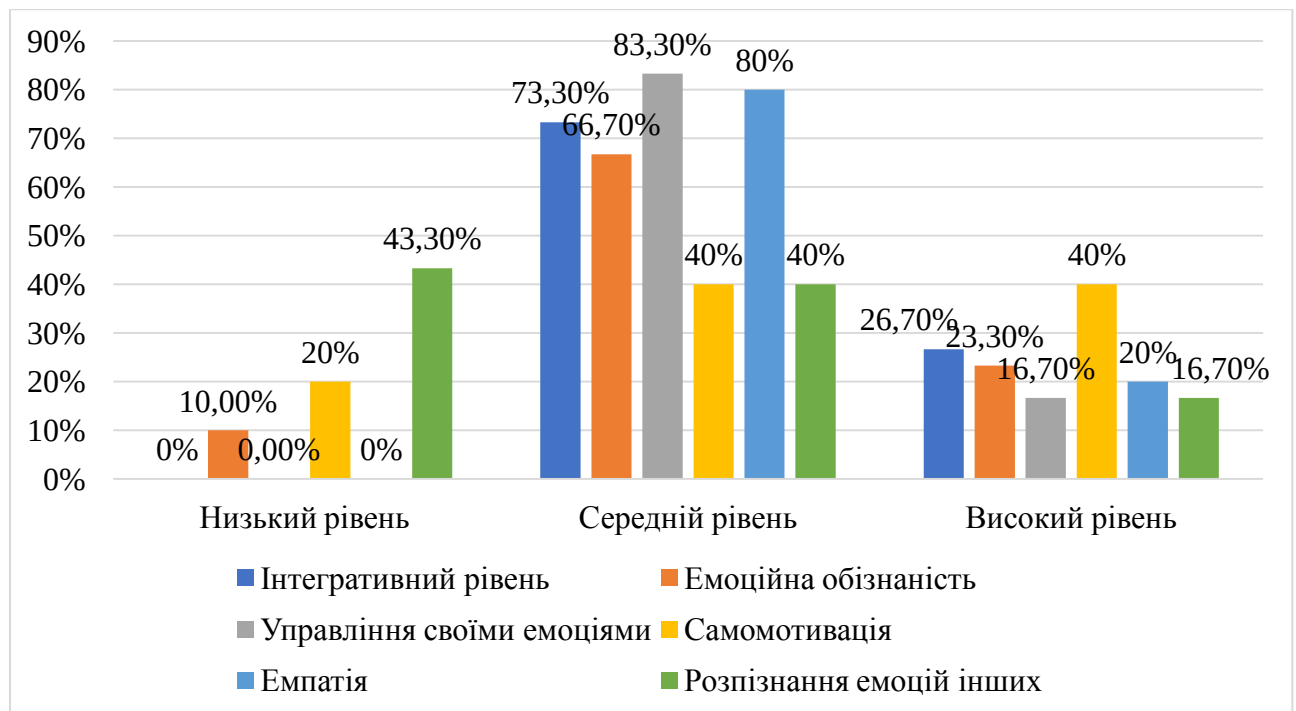

Рис. 2.2. Показники емоційного інтелекту підлітків з нормативною поведінкою, у %

Аналізуючи інтегративний рівень емоційного інтелекту у підлітків з асоціальною поведінкою та підлітків з нормативною поведінкою, можемо виокремити такі відмінності:

У підлітків з нормативною поведінкою переважає середній рівень інтегративного показника емоційного інтелекту (73,3%), що може свідчити про достатню здатність цієї групи до виявлення та розв'язання емоційних проблем. Також у цієї групи значна частина має високий рівень інтегративного показника (26,7%), що свідчить про їхню здатність до глибшого розуміння та ефективного управління емоціями.

У засуджених підлітків переважає низький рівень інтегративного показника емоційного інтелекту (60%), що може свідчити про значні труднощі у розв'язанні емоційних проблем та адаптації до складних емоційних ситуацій. Низький рівень інтегративного показника може бути пов'язаний зі зменшеною здатністю до емпатії, управління емоціями та розумінням власних та чужих почуттів.

Аналіз емоційної обізнаності, управління емоціями, емпатії, самомотивації, та здатності розпізнавати емоції інших у підлітків з асоціальною поведінкою та підлітків з нормативною поведінкою показує значні відмінності між цими групами.

Емоційна обізнаність: підлітки з нормативною поведінкою загалом мають кращі навички розпізнавання та розуміння своїх емоцій порівняно з засудженими підлітками.

Управління своїми емоціями: підлітки з нормативною поведінкою значно краще управляють своїми емоціями, що вказує на їхню здатність до саморегуляції.

Емпатія: підлітки з нормативною поведінкою мають більш розвинену емпатію, що сприяє їхній адаптивній соціальній поведінці.

Самотивація: підлітки з нормативною поведінкою мають значно вищий рівень самотивації, що вказує на їхню здатність до досягнення цілей та саморозвитку.

Розпізнавання емоцій інших: підлітки з нормативною поведінкою краще розпізнають емоції інших людей, що свідчить про їхню розвинену здатність до емпатії та соціальної взаємодії.

Підлітки з нормативною поведінкою мають значно кращі показники інтегративного рівня емоційного інтелекту порівняно з засудженими підлітками. Це може вказувати на більшу здатність першої групи до адаптації до емоційно складних ситуацій та взаємодії з іншими людьми.

Наступним етапом нашого емпіричного дослідження було вивчення емоційної зрілості респондентів. Результати представляємо нижче. Розглянемо відсотковий розподіл за основними шкалами емоційної зрілості (Рис. 2.3. та 2.4.).

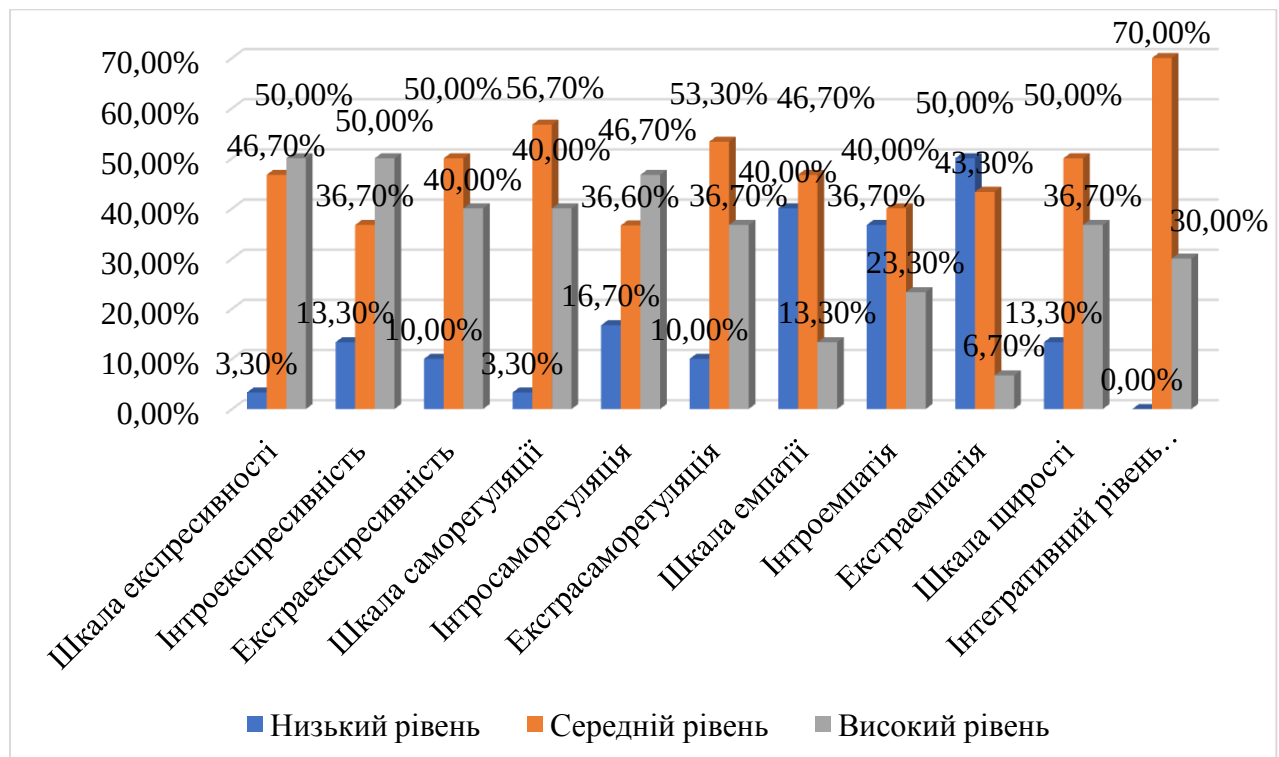

Рис. 2.3. Результати дослідження емоційної зрілості у засуджених підлітків, у %

Результати дослідження емоційної зрілості показали наступне.

Показник експресивності, який використовувався для вимірювання рівня виразності або інтенсивності емоційного вираження людини, у підлітків з нормативною поведінкою переважає на середньому рівні (63,3%), а серед засуджених підлітків – на високому рівні (50%). Також високий рівень даного показника мають 26,7% підлітків з нормативною поведінкою. У групі засуджених підлітків у 46,7% виявлено середній рівень показника експресивності.

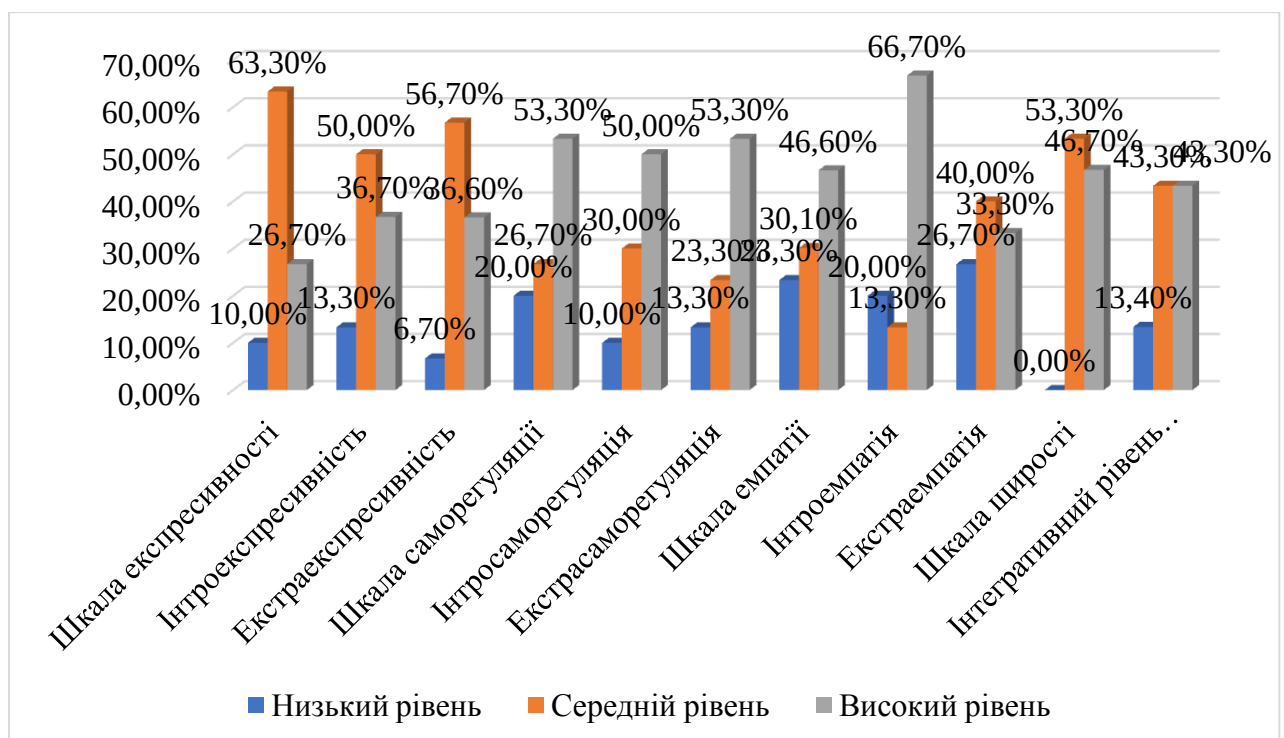

Рис. 2.4. Результати дослідження емоційної зрілості у підлітків з нормативною поведінкою, у %

Отже, серед засуджених підлітків значно більше тих, хто має високий рівень експресивності, ніж серед підлітків з нормативною поведінкою. Високий рівень експресивності може свідчити про сильніші емоційні реакції та менш контрольовану поведінку, що може бути пов'язано з конфліктними ситуаціями та асоціальною поведінкою. У підлітків з нормативною поведінкою частіше зустрічається середній рівень експресивності. Середній рівень експресивності

може вказувати на кращий емоційний контроль та більш збалансовану поведінку.

Можна зробити висновок, що підлітки з нормативною поведінкою схильні до більш врівноважених емоційних проявів, тоді як серед засуджених підлітків більше тих, хто виражає свої емоції більш інтенсивно. Це може бути однією з характеристик, що відрізняє ці дві групи і впливає на їхню поведінку та соціальну адаптацію.

У засуджених підлітків високий рівень інтроекспресивності спостерігається у 50% випадків, тоді як серед підлітків з нормативною поведінкою цей показник становить 36,7%. Це може вказувати на те, що значна частина засуджених підлітків має здатність добре усвідомлювати та виражати свої внутрішні емоції, що може бути результатом їхніх життєвих обставин та досвіду. Серед підлітків з нормативною поведінкою середній рівень інтроекспресивності спостерігається у 50% випадків, що більше порівняно з 36,7% у засуджених підлітків. Це може свідчити про більш збалансовану емоційну саморегуляцію та усвідомлення емоцій у цій групі.

Отже, засуджені підлітки мають вищий рівень інтроекспресивності порівняно з підлітками з нормативною поведінкою, що може бути пов'язано з їхнім емоційно насиченим та стресовим життєвим досвідом.

У засуджених підлітків середній рівень екстраекспресивності спостерігається у 50% респондентів. У групі підлітків з нормативною поведінкою цей показник трохи вищий – 56,7%. Це свідчить про те, що більшість підлітків у обох групах мають помірну здатність виражати свої емоції у соціальних взаємодіях. Високий рівень екстраекспресивності мають 40% засуджених підлітків і 36,6% підлітків з нормативною поведінкою. Хоча ці показники близькі, у групі засуджених підлітків трохи більше осіб з високою здатністю до вираження своїх емоцій у взаємодії з іншими. Низький рівень екстраекспресивності мають 10% засуджених підлітків і лише 6,7% підлітків з нормативною поведінкою. Це може свідчити про більшу кількість труднощів у вираженні емоцій серед засуджених підлітків.

Отже, у засуджених підлітків дещо вищий відсоток осіб з високим рівнем екстраекспресивності, що може бути результатом більш емоційно напружених та виразних умов, в яких вони живуть. Також у цієї групи більше підлітків з низьким рівнем екстраекспресивності, що може свідчити про наявність значних індивідуальних відмінностей у здатності виражати емоції.

Шкала саморегуляції у підлітків з нормативною поведінкою переважає на високому рівні (у 53,3%), а у засуджених підлітків високий рівень виявлено у 40% респондентів. Підлітки з високим рівнем саморегуляції мають добре розвинений контроль емоцій та поведінки.

Середній рівень за шкалою саморегуляції у засуджених підлітків проявляється у 56,7%, а у групі підлітків з нормативною поведінкою – у 26,7%. Підлітки з середнім рівнем саморегуляції можуть мати певний рівень контролю емоцій та поведінки. Встановлено, що лише у 3,3% засуджених підлітків діагностовано низький рівень саморегуляції, а у підлітків з нормативною поведінкою низький рівень саморегуляції діагностовано у 20%. Підлітки з низьким рівнем саморегуляції можуть мати труднощі з контролем емоцій та поведінки.

Аналізуючи дані щодо шкали саморегуляції у підлітків з нормативною поведінкою та засуджених підлітків, можна зробити кілька важливих висновків. Серед підлітків з нормативною поведінкою значно більше тих, хто має високий рівень саморегуляції, ніж серед засуджених підлітків. Це свідчить про краще розвинений контроль емоцій та поведінки серед підлітків з нормативною поведінкою. Середній рівень саморегуляції частіше зустрічається у засуджених підлітків. Це може вказувати на те, що багато з них мають певний рівень контролю, але не настільки розвинений, як у підлітків з нормативною поведінкою. Отже, підлітки з нормативною поведінкою мають більш розвинений контроль емоцій та поведінки, що може допомагати їм уникати конфліктних ситуацій та асоціальної поведінки.

У порівнянні з підлітками з нормативною поведінкою (50%), група засуджених підлітків має менш високий рівень інтросаморегуляції (46,7%). Це

може вказувати на те, що чинники, такі як навчання, підтримка родини, доступ до ресурсів тощо, які сприяють розвитку ефективної саморегуляції, менш доступні або менш ефективні у цій групі.

Значна частина засуджених підлітків має середній (36,6%) та низький рівень (16,7%) інтросаморегуляції, ніж в групі з нормативною поведінкою. Це може бути показником того, що ці підлітки мають обмежені навички або можливості контролювати свої дії та емоції.

У групі підлітків з нормативною поведінкою виявлено вищий рівень екстрасаморегуляції (53,3%) порівняно з групою засуджених підлітків (36,7%). Це може вказувати на те, що підлітки з нормативною поведінкою мають більшу здатність контролювати свої емоції та дії у стресових або важких ситуаціях.

У групі засуджених підлітків вищий відсоток осіб з середнім рівнем екстрасаморегуляції (53,3%) порівняно з групою підлітків з нормативною поведінкою (23,3%). Це може вказувати на те, що підлітки з проблемною поведінкою можуть мати складнощі в ефективному контролі своїх емоцій та дій у порівнянні з їхніми однолітками.

Відсоток підлітків з низьким рівнем екстрасаморегуляції не суттєво відрізняється між групами (13,3% у групі підлітків з нормативною поведінкою та 10% у групі засуджених підлітків).

За результатами дослідження встановлено, що у 40 % засуджених підлітків переважає низький рівень емпатії. Підлітки з низьким рівнем емпатії можуть мати обмежену здатність сприймати та розуміти емоції інших. У групі підлітків з нормативною поведінкою низький рівень мають 23,3% респондентів. Середній рівень емпатії виявлено у 30,1% підлітків з нормативною поведінкою та у 46,7% засуджених підлітків. Підлітки з середнім рівнем емпатії можуть демонструвати певну здатність сприймати та розуміти емоції інших, але це може бути обмежено або контекстуально залежним. Високий рівень емпатії діагностовано у 46,6% підлітків з нормативною поведінкою та у 13,3% засуджених підлітків. Підлітки з високим рівнем емпатії зазвичай проявляють ефективну здатність до сприймання та розуміння емоцій інших. Вони можуть

легко співпереживати з іншими та виявляти глибоке розуміння їхніх переживань та почуттів.

Отже, рівень емпатії є важливим показником, який впливає на поведінку підлітків. Підлітки з нормативною поведінкою частіше мають високий рівень емпатії, що допомагає їм у соціальній адаптації та співіснуванні з іншими. Засуджені підлітки частіше мають низький або середній рівень емпатії, що може бути однією з причин їхньої асоціальної поведінки та конфліктів з законом.

У групі підлітків з нормативною поведінкою вищий відсоток осіб з високим рівнем інтроемпатії (66,7%), що свідчить про більшу здатність до співчуття та емпатії порівняно з групою засуджених підлітків (23,3%). У групі засуджених підлітків більший відсоток осіб з низьким рівнем інтроемпатії (36,7%), що може свідчити про складнощі у розумінні та співпереживанні чужих почуттів і досвіду. Відсоток осіб з середнім рівнем інтроемпатії не суттєво відрізняється між групами, хоча у групі засуджених підлітків цей відсоток трошки вищий (40% проти 13,3% у групі з нормативною поведінкою).

З цього можна зробити висновок, що в групі підлітків з нормативною поведінкою спостерігається вищий рівень інтроемпатії, що може свідчити про більшу схильність до розуміння та співпереживання емоцій інших людей. У той час як у групі засуджених підлітків цей рівень є нижчим, що може вказувати на складнощі у виявленні співчуття та розумінні потреб інших.

У групі підлітків з нормативною поведінкою вищий відсоток осіб з високим рівнем екстраемпатії (33,3%), що свідчить про більшу здатність до виявлення співчуття та розуміння емоцій інших порівняно з групою засуджених підлітків (6,7%). У групі засуджених підлітків більший відсоток осіб з низьким рівнем екстраемпатії (50%), що може свідчити про меншу здатність виявлення співчуття та розуміння емоцій інших. В групі засуджених підлітків також вищий відсоток осіб з середнім рівнем екстраемпатії (43,3%) порівняно з групою підлітків з нормативною поведінкою (40%).

Ці дані свідчать про те, що в групі підлітків з нормативною поведінкою спостерігається більший рівень екстраемпатії, а отже, більша здатність до

співчуття та розуміння емоцій інших осіб. У групі засуджених підлітків цей рівень є нижчим, що може вказувати на меншу здатність виявлення співчуття та розуміння емоцій інших.

За результатами дослідження серед засуджених підлітків 13,3% були не щирими при проходженні опитування – про це свідчить виявлений низький рівень (Рис. 2.3.). Середній рівень щирості переважає у 50 % засуджених підлітків, і лише 36,7% мають високий рівень. У групі підлітків з нормативною поведінкою високий рівень щирості виявлено у 46,7% підлітків (Рис. 2.4.), середній – у 53,3%, низького рівня не виявлено.

Рівень щирості під час опитування відрізняється між двома групами підлітків. Засуджені підлітки частіше демонструють низький рівень щирості, що може впливати на достовірність отриманих даних та свідчити про загальний рівень недовіри та закритості у цій групі. Підлітки з нормативною поведінкою, навпаки, частіше демонструють високий рівень щирості, що сприяє отриманню більш достовірних даних та свідчить про їхню більшу відкритість та довіру до дослідників.

Результати дослідження інтегративного показника емоційної зрілості має наступні результати. В обох досліджуваних групах переважає середній рівень інтегративного показника емоційної зрілості (у 70% засуджених підлітків та у 43,3% підлітків з нормативною поведінкою). Низький рівень виявлено лише у групі підлітків з нормативною поведінкою (13,4%), високий рівень мають 30% засуджених підлітків та 43,3% підлітків з нормативною поведінкою.

Наявність низького рівня емоційної зрілості тільки серед підлітків з нормативною поведінкою може вказувати на те, що навіть у цій групі є підлітки, які мають проблеми з емоційною саморегуляцією та зрілістю. Переважання середнього рівня емоційної зрілості серед засуджених підлітків може свідчити про те, що більшість з них мають базову здатність до емоційної регуляції, але їм може не вистачати навичок для ефективного управління своїми емоціями в складних ситуаціях. Це може бути одним з факторів, що сприяють їхній асоціальній поведінці. Високий рівень емоційної зрілості серед підлітків з

нормативною поведінкою може вказувати на кращу емоційну саморегуляцію та здатність до ефективного управління своїми емоціями. Це може бути однією з причин, чому вони менше схильні до правопорушень та конфліктних ситуацій.

Отже, рівень емоційної зрілості є важливим показником, який впливає на поведінку підлітків. Підлітки з нормативною поведінкою частіше мають високий рівень емоційної зрілості, що сприяє їхній соціальній адаптації та меншій схильності до асоціальної поведінки. Засуджені підлітки частіше мають середній рівень емоційної зрілості, що може вказувати на необхідність розвитку їхніх навичок емоційної регуляції для покращення їхньої поведінки та соціальної адаптації.

Отже, у представленому дослідженні виявлено також особливості в індикаторах емоційної зрілості між групами засуджених підлітків та підлітків з нормативною поведінкою. Відзначимо кілька основних відмінностей між двома групами досліджуваних.

У засуджених підлітків спостерігається вищий рівень експресивності порівняно з підлітками з нормативною поведінкою. Засуджені підлітки мають вищий рівень інтроекспресивності (вираз внутрішніх емоцій) та екстраекспресивності (вираз емоцій у соціальних взаємодіях).

Підлітки з нормативною поведінкою мають вищий рівень саморегуляції порівняно з засудженими підлітками. Засуджені підлітки виявляють середній рівень саморегуляції у більшій мірі, ніж підлітки з нормативною поведінкою. Низький рівень саморегуляції діагностовано в меншій кількості засуджених підлітків порівняно з підлітками з нормативною поведінкою.

Засуджені підлітки мають менш високий рівень інтросаморегуляції порівняно з підлітками з нормативною поведінкою. Засуджені підлітки мають менш високий рівень емпатії порівняно з підлітками з нормативною поведінкою. Виявлено, що в групі засуджених підлітків переважає низький рівень емпатії, що може вказувати на їхню обмежену здатність сприймати та розуміти емоції інших.

Загалом, підлітки з нормативною поведінкою демонструють кращу емоційну зрілість, що допомагає їм уникати конфліктних ситуацій та правопорушень. Засуджені підлітки потребують розвитку навичок емоційної регуляції та емпатії для покращення їхньої поведінки та соціальної адаптації.

На наступному етапі дослідницької роботи з метою встановлення взаємозв'язків між емоційним інтелектом та емоційною зрілістю було проведено кореляційний аналіз за коефіцієнтом кореляції Пірсона. Визначаючи кореляційні зв'язки, особливу увагу ми звертали на значущість відмінностей на рівнях $p \leq 0,01$, який позначає сильні кореляційні зв'язки (ймовірність випадкового виникнення такого результату менше 1%) та $p \leq 0,05$, який виокремлює значущі кореляційні зв'язки. Рівень значущості $p \leq 0,05$ вказує на те, що ймовірність випадкового виникнення такого результату менше 5%. Це підтверджує, що виявлений зв'язок є статистично значущим і не є випадковим. Результати аналізу в групі засуджених підлітків представлено нижче (Табл. 2.1.).

Таблиця 2.1.

Кореляційні зв'язки між індикаторами емоційного інтелекту та емоційної зрілості в групі засуджених підлітків

Показники емоційного інтелекту	Показники емоційної зрілості	Виявлені взаємозв'язки
Інтегративний рівень емоційного інтелекту	Шкала експресивності Шкала щирості	$r = 0,264$ при $p \leq 0,01$ $r = 0,322$ при $p \leq 0,05$
Емоційна обізнаність	Шкала експресивності Інтроекспресивність	$r = 0,415$ при $p \leq 0,01$ $r = 0,575$ при $p \leq 0,05$
Самомотивація	Шкала експресивності Інтроекспресивність Шкала щирості	$r = 0,324$ при $p \leq 0,05$ $r = 0,381$ при $p \leq 0,05$ $r = 0,552$ при $p \leq 0,05$
Емпатія	Шкала експресивності Екстраекспресивність	$r = 0,309$ при $p \leq 0,01$ $r = 0,282$ при $p \leq 0,05$
Розпізнання емоцій інших	Екстраекспресивність	$r = 0,383$ при $p \leq 0,01$

Дослідження взаємозв'язків між показниками емоційного інтелекту та емоційної зрілості у групі засуджених підлітків дозволяє зробити наступні припущення та обґрунтування.

Виявлено прямий взаємозв'язок між інтегративним рівнем емоційного інтелекту та показником шкали експресивності (при $p \leq 0,01$). Це, на нашу думку, може означати, що чим вищий рівень емоційного інтелекту у засуджених підлітків, тим вищий рівень їхньої експресивності, тобто їхня здатність виражати свої емоції є інтенсивною та системною. Він може свідчити про те, що розвиток емоційного інтелекту може позитивно впливати на здатність особистості виражати свої емоції, що може мати важливе значення для їхнього психологічного благополуччя та адаптації.

Встановлений прямий взаємозв'язок між інтегральним показником емоційного інтелекту та показником шкали щирості (при $p \leq 0,05$) означає, що особистості з більш розвиненим емоційним інтелектом також мають більшу схильність до щирості у виявленні своїх емоцій та взаємодії з іншими.

Між показниками шкал емоційної обізнаності та експресивності було виявлено прямий взаємозв'язок (при $p \leq 0,01$), що свідчить про те, що особистості, які краще розуміють та вміють управляти своїми емоціями, також можуть бути більш експресивними у вираженні цих емоцій.

Також показники емоційної обізнаності прямо корелюють з інтроекспресивністю (при $p \leq 0,05$). Пряма кореляція вказує на те, що підвищення рівня емоційної обізнаності пов'язане з підвищенням рівня інтроекспресивності. Тобто, чим більше людина обізнана про свої емоції, тим більше вона схильна виражати свої внутрішні переживання назовні.

Прямий кореляційний взаємозв'язок встановлено між самомотивацією та шкалою експресивності (при $p \leq 0,05$). Це може бути пояснено тим, що самомотивовані підлітки, які мають чіткі цілі та бажання досягти успіху, частіше проявляють виразність у своїх вчинках та виявляють свої емоції більш інтенсивно.

Між самотивацією та показником інтроекспресивності було виявлено прямий значущий взаємозв'язок (при $p \leq 0,05$), що може свідчити про те, що підвищення рівня самотивації пов'язане з підвищенням рівня інтроекспресивності. Тобто, чим більше самотивована людина, тим більше вона схильна виражати свої внутрішні емоції назовні.

Самотивація також прямо корелює з шкалою щирості (при $p \leq 0,05$). Це означає, що особистості з більш вираженою самотивацією також можуть мати тенденцію бути більш щирими у своїх взаємодіях та комунікації. Цей зв'язок може бути пояснений тим, що люди, які мають сильну внутрішню мотивацію та визначені цілі, частіше проявляють відкритість та автентичність у спілкуванні з іншими.

Між емпатією та шкалою експресивності було виявлено прямий взаємозв'язок (при $p \leq 0,01$). Це означає, що підлітки, які здатні співпереживати іншим та розуміти їхні почуття, можуть бути більш відкритими та експресивними у вираженні власних емоцій.

Емпатія також прямо корелює з екстраекспресивністю (при $p \leq 0,05$), що вказує нам на те, що засуджені підлітки, які виявляють більшу емпатію, також можуть проявляти більшу екстраекспресивність у вираженні своїх емоцій.

Між показником розпізнання емоцій інших та показником екстраекспресивності було встановлено прямий кореляційний взаємозв'язок (при $p \leq 0,01$). Пряма кореляція означає, що підвищення рівня здатності розпізнавати емоції інших людей пов'язане з підвищенням рівня екстраекспресивності. Тобто, підлітки, які краще розпізнають емоції інших, також більше виражають свої емоції через зовнішні прояви.

Встановлення взаємозв'язків між показниками емоційного інтелекту та емоційної зрілості в групі підлітків з нормативною поведінкою має наступні результати (Табл. 2.2.).

Таблиця 2.2.

Кореляційні зв'язки між індикаторами емоційного інтелекту та емоційної зрілості в групі підлітків з нормативною поведінкою

Показники емоційного інтелекту	Показники емоційної зрілості	Виявлені взаємозв'язки
Інтегративний рівень емоційного інтелекту	Шкала експресивності Шкала саморегуляції Шкала емпатії Шкала щирості	$r = 0,229$ при $p \leq 0,01$ $r = 0,309$ при $p \leq 0,01$ $r = 0,246$ при $p \leq 0,01$ $r = 0,298$ при $p \leq 0,01$
Емоційна обізнаність	Шкала експресивності	$r = 0,472$ при $p \leq 0,01$
Управління своїми емоціями	Шкала експресивності Інтроекспресивність Шкала емпатії	$r = 0,424$ при $p \leq 0,01$ $r = 0,242$ при $p \leq 0,05$ $r = 0,472$ при $p \leq 0,05$
Самомотивація	Шкала експресивності Шкала саморегуляції Шкала щирості	$r = 0,231$ при $p \leq 0,05$ $r = 0,246$ при $p \leq 0,05$ $r = 0,431$ при $p \leq 0,05$
Емпатія	Шкала експресивності Шкала емпатії	$r = 0,246$ при $p \leq 0,01$ $r = 0,553$ при $p \leq 0,01$
Розпізнавання емоцій інших	Шкала експресивності Шкала емпатії	$r = 0,216$ при $p \leq 0,05$ $r = 0,322$ при $p \leq 0,01$

Дослідження взаємозв'язків між показниками емоційного інтелекту та емоційної зрілості у групі підлітків з нормативною поведінкою має наступні результати.

Виявлено прямий взаємозв'язок між інтегративним рівнем емоційного інтелекту та шкалою експресивності, який має сильний зв'язок (при $p \leq 0,01$). Він може свідчити про те, що розвиток емоційного інтелекту може позитивно впливати на здатність особистості виражати свої емоції.

У результаті проведеного кореляційного аналізу виявлено взаємозв'язок між інтегральним показником емоційного інтелекту та шкалою саморегуляції (при $p \leq 0,01$). Це може мати важливе практичне значення, оскільки показує, що

підвищення рівня емоційного інтелекту може сприяти покращенню навичок саморегуляції серед підлітків.

Між інтегральним показником емоційного інтелекту та шкалою емпатії виявлено прямий взаємозв'язок (при $p \leq 0,01$), що може свідчити про те, що підлітки, які володіють вищим рівнем емоційного інтелекту, зазвичай краще розуміють емоції інших та можуть краще співпереживати їхнім почуттям.

Встановлений прямий взаємозв'язок між інтегральним показником емоційного інтелекту та шкалою щирості (при $p \leq 0,01$) свідчить про те, що у підлітків з більш високим рівнем емоційного інтелекту також спостерігається більш виражена тенденція до щирості.

Встановлено, що емоційна обізнаність прямо корелює з шкалою експресивності (при $p \leq 0,01$). Це може означати, що підлітки, які мають вищий рівень емоційної обізнаності, також можуть бути більш експресивними у вираженні своїх емоцій.

Взаємозв'язок між управлінням своїми емоціями та шкалою експресивності (при $p \leq 0,01$) вказує на те, що серед підлітків, які виявляють вищий рівень управління своїми емоціями, також спостерігається більш виражена здатність до експресивного вираження своїх емоцій.

Між управлінням своїми емоціями та інтроекспресивністю було виявлено прямий взаємозв'язок (при $p \leq 0,05$), який говорить про те, що підлітки, які вміють ефективно керувати своїми емоціями та виражати їх у внутрішньому світі, можуть мати тенденцію до більшого внутрішнього вираження своїх почуттів та емоційних переживань.

Управління своїми емоціями прямо корелює з шкалою емпатії (при $p \leq 0,05$). Це означає, що підлітки, які виявляють більш розвинені навички управління своїми емоціями, також можуть мати більшу здатність до емпатії. Цей результат може вказувати на те, що особистості, які можуть ефективно керувати своїми власними емоціями, краще розуміють емоції інших людей.

Прямий кореляційний взаємозв'язок між самотивацією та шкалою експресивності (при $p \leq 0,05$) свідчить про те, що особистості, які мають більш

виражену самотивацію, також можуть проявляти більшу експресивність у вираженні своїх емоцій.

Між самотивацією та шкалою саморегуляції був виявлений прямий значущий взаємозв'язок (при $p \leq 0,05$). Це означає, що люди, які мають сильну внутрішню мотивацію та визначені цілі, частіше проявляють ефективні стратегії контролю над своїми емоціями та поведінкою.

Самотивація прямо корелює з шкалою щирості (при $p \leq 0,05$). Це означає, що особистості з більш вираженою самотивацією також можуть мати тенденцію бути більш щирими у своїх взаємодіях та комунікації.

Між емпатією та шкалою експресивності був виявлений прямий взаємозв'язок (при $p \leq 0,01$), що свідчить про те, що особистості, які проявляють більшу емпатію, також можуть мати більш виражену тенденцію до експресивного вираження своїх емоцій.

Емпатія прямо корелює з шкалою емпатії (при $p \leq 0,01$). Цей результат підкреслює важливість емпатії у міжособистісних відносинах та спілкуванні. Підлітки, які здатні співпереживати та розуміти почуття інших, зазвичай виявляють більшу емпатію в міжособистісних взаємодіях. Це може сприяти розумінню та підтримці інших, покращувати якість взаємин та сприяти побудові емоційно збалансованих та підтримуючих стосунків.

Між показником розпізнання емоцій інших та шкалою експресивності був встановлений прямий кореляційний взаємозв'язок (при $p \leq 0,05$), що свідчить про те, що підлітки, які мають вищий рівень здатності розпізнавати емоції інших, також можуть бути більш експресивними у вираженні своїх власних емоцій.

Розпізнання емоцій інших корелює з шкалою щирості (при $p \leq 0,01$). Це дає нам розуміння того, що підлітки, які мають більшу здатність розпізнавати емоції інших, також можуть бути більш щирими у своїх взаємодіях та комунікації.

Кореляційний аналіз між групами засуджених підлітків та підлітків з нормативною поведінкою виявив суттєві відмінності та подібності між цими групами щодо взаємозв'язків між емоційним інтелектом та емоційною зрілістю.

В обох групах виявлено значущі кореляційні зв'язки між експресивністю та інтегративним рівнем емоційного інтелекту, емоційною обізнаністю, самомотивацією та емпатією.

Засуджені підлітки демонструють вищу кореляцію між емоційною обізнаністю та експресивністю ($r = 0.415$ проти $r = 0.472$), що може свідчити про те, що засуджені підлітки більше виражають свої емоції, коли краще їх розуміють.

У засуджених підлітків інтроекспресивність корелює з емоційною обізнаністю та самомотивацією ($r = 0.575$ та $r = 0.381$ відповідно), що вказує на те, що засуджені підлітки більше виражають свої внутрішні переживання.

У підлітків з нормативною поведінкою інтегративний рівень емоційного інтелекту та самомотивація корелюють з саморегуляцією ($r = 0.309$ та $r = 0.246$), що не спостерігається у засуджених підлітків. Це може вказувати на те, що в цій групі підлітків вищий рівень емоційного інтелекту і більш висока здатність до самомотивації тісно пов'язані з їхніми здатностями до саморегуляції.

В обох групах емпатія корелює з експресивністю, але у підлітків з нормативною поведінкою також виявлено сильний зв'язок емпатії з шкалою емпатії ($r = 0.553$). Це означає, що у підлітків з нормативною поведінкою емпатія не тільки пов'язана з їхньою здатністю виражати свої емоції (експресивністю), але й значно більше корелює з їхньою загальною здатністю до емпатії. Ця група підлітків демонструє кращі навички розуміння і відчуття емоцій інших людей, що може свідчити про їхню вищу емоційну зрілість та соціальну компетентність.

Отже, отримані результати та аналіз показують, що у підлітків з нормативною поведінкою емпатія має більш комплексний і значущий зв'язок з їхньою емоційною та соціальною поведінкою в порівнянні з засудженими підлітками, де емпатія обмежується здатністю виражати власні емоції.

Ці відмінності в кореляційних зв'язках між показниками емоційного інтелекту і емоційної зрілості можуть свідчити про різницю в емоційній структурі та адаптаційних стратегіях між засудженими підлітками та підлітками з нормативною поведінкою. Засуджені підлітки більше виражають свої внутрішні емоції, тоді як підлітки з нормативною поведінкою демонструють кращі навички саморегуляції та емпатії. Виявлені результати засвідчили необхідність певних психологічних рекомендацій щодо розвитку емоційного інтелекту підлітків як чинника запобігання злочинності.

2.3. Психологічні рекомендації щодо розвитку емоційного інтелекту підлітків як чинника запобігання злочинності

Розвиток емоційного інтелекту у підлітків має кілька ключових переваг і важливих аспектів. Саморегуляція поведінки: підлітки, які розвивають свій емоційний інтелект, можуть краще контролювати свої емоції та реакції на події. Це сприяє зменшенню конфліктів та ризику вчинення злочинів.

Сприйняття наслідків: розуміння власних емоцій допомагає підліткам усвідомити можливі наслідки своїх дій. Це може підвищити відповідальність за їхні вчинки та сприяти уникненню протиправних дій у майбутньому.

Соціальні навички: розвиток емоційного інтелекту сприяє розвитку соціальних навичок, як-от співпереживання, співрозмова, та взаємодія з іншими. Це може полегшити їхнє відновлення в суспільстві та зменшити ймовірність злочинної діяльності.

Конфліктні ситуації: вміння розпізнавати та керувати емоціями може допомогти підліткам уникнути агресивних та конфліктних ситуацій. Вони можуть знаходити конструктивніші шляхи вирішення конфліктів та взаємодії з іншими людьми.

Самопізнання: розвиток емоційного інтелекту сприяє самопізнанню та розвитку особистості. Підлітки, які розуміють свої емоції та відчуття, можуть краще зрозуміти свої сильні та слабкі сторони, що сприяє їхньому

особистісному зростанню та розвитку. Наведемо приклад складання психокорекційної програми для розвитку емоційного інтелекту підлітків [13].

Назва програми: «Емоційний розвиток: шлях до успішної адаптації»

Ціль програми: Підвищення емоційної свідомості, розвиток навичок управління емоціями та покращення соціальної адаптації підлітків.

Тривалість: 12 тижнів. Орієнтовна кількість занять – 10. Максимальна кількість учасників – 12. Зокрема з урахуванням рекомендацій С. Дерев'янка про підбір учасників тренінгової групи, до участі у тренінговій групі варто підбирати учасників, які мали низький та середній рівень емоційного інтелекту за результатами психодіагностичного дослідження. Виключення учасників з високим рівнем емоційного інтелекту обґрунтовується тим, що їхня присутність може викликати небажаний вплив на групу. Зокрема, це може підвищити емоційну чутливість особистості, що може призвести до емоційного перевантаження або стресу в умовах тренінгу [8].

Структура програми:

1. Вступна сесія: Знайомство з учасниками та постановка загальних цілей програми. Пояснення концепції емоційного інтелекту та важливості його розвитку.

2. Сесії 1-4: Розуміння емоцій:

Лекції та обговорення на тему розуміння та визначення емоцій. Вправи на ідентифікацію власних емоцій та їх вплив на поведінку. Тренінги з розвитку навичок самоспостереження та виявлення емоцій [32].

3. Сесії 5-8: Управління емоціями: Техніки регуляції емоційного стану: дихальні вправи, релаксація, медитація. Групові вправи на використання позитивних стратегій управління стресом. Тренінги зі зниження рівня агресивності та конструктивного вираження емоцій.

4. Сесії 9-10: Розвиток емпатії та соціальних навичок: Лекції та обговорення на тему емпатії та співпереживання. Рольові ігри та сценарії для розвитку спілкування та конфліктного врегулювання. Вправи на визнання та реагування на емоційні сигнали інших [18, 34].

5. Заключна сесія: Підбиття підсумків та оцінка прогресу. Обговорення стратегій подальшого розвитку емоційного інтелекту.

Додаткові елементи: Індивідуальні консультації з учасниками програми для обговорення особистих потреб та питань.

Підтримка батьків: організація зустрічей для батьків для надання порад та підтримки в домашньому середовищі.

Оцінка ефективності: Використання анкет та тестів для оцінки змін у рівні емоційної свідомості, управління емоціями та соціальної адаптації.

Ця програма спрямована на підвищення емоційної компетентності та соціальної адаптації підлітків, що може допомогти у запобіганні злочинності та сприяти їхньому позитивному розвитку.

Отже, розвиток емоційного інтелекту є ключовим чинником у запобіганні злочинності серед підлітків. Розуміння і управління своїми емоціями, а також розуміння емоцій інших людей сприяє соціальній адаптації, зниженню агресивності та покращенню соціальних навичок. Включення програм розвитку емоційного інтелекту в освітній процес та індивідуальне консультування можуть значно знизити рівень правопорушень серед підлітків.

Висновки до другого розділу

Проведене дослідження виявило значущі відмінності в індикаторах емоційного інтелекту в групах засуджених підлітків та підлітків з нормативною поведінкою. Йдеться про рівні емоційної обізнаності, управління емоціями, самомотивації, емпатії та розпізнавання емоцій: підлітки з нормативною поведінкою мають вищий рівень емоційної обізнаності та управління своїми емоціями порівняно з засудженими підлітками. Засуджені підлітки проявляють нижчий рівень самомотивації, емпатії навичок розпізнання емоцій інших порівняно з підлітками з нормативною поведінкою.

Загальна тенденція показує, що підлітки з нормативною поведінкою мають кращий емоційний і соціальний адаптаційний потенціал, що може

вплинути на їх майбутнє поведінкове та соціальне функціонування порівняно зі засудженими підлітками.

Варто відзначити такі моменти, як вищий середній рівень експресивності підлітків з нормативною поведінкою порівняно з засудженими підлітками. Це може вказувати на більш активне вираження емоцій серед першої групи. Підлітки з нормативною поведінкою також мають вищий середній рівень саморегуляції, що свідчить про більш розвинені навички контролю над своїми емоціями та поведінкою порівняно з засудженими підлітками.

Емпірично встановлено, що високий рівень емпатії спостерігається частіше серед підлітків з нормативною поведінкою, що може вказувати на більш розвинену здатність до співпереживання та розуміння емоцій інших у цій групі.

Результати показали, що підвищення рівня емоційного інтелекту сприяє покращенню емоційної зрілості, саморегуляції та взаємодії з іншими у неповнолітніх, незалежно від їхньої поведінкової категорії. Відтак це й обґрунтувало наведені нами психологічні рекомендації щодо розвитку емоційного інтелекту підлітків як чинника запобігання злочинності.

ВИСНОВКИ

Проведене теоретико-емпіричне дослідження дає змогу зробити наступні висновки.

Емоційний інтелект – це здатність розпізнавати, розуміти та керувати своїми власними емоціями, а також розуміти та впливати на емоції інших людей. Він включає в себе такі важливі складові, як самосвідомість емоцій, саморегуляція, мотивація, емпатія та соціальні навички. Особливо диференціюються вищезгадані характеристики в наступному: експресивність, саморегуляція, емпатія, емоційна обізнаність, управління своїми емоціями, самомотивація тощо. Кожна з цих складових відіграє важливу роль у розвитку емоційної компетентності.

Підлітковий вік – це період життя, який характеризується інтенсивними фізичними, емоційними та когнітивними змінами. Встановлено, що підлітки часто переживають інтенсивні емоції через зміни в гормональному фоні та соціальних та психологічних впливах. Це може призводити до стресу, депресії та інших емоційних проблем. Саме у підлітковому віці можуть проявлятися ознаки ризикованішої поведінки, як-от спроби злочинності, вживання наркотиків або небезпечні звички, що часто пов'язані з бажанням експериментувати та знайти своє місце в суспільстві.

Відтак асоціальна поведінка – це тип поведінки, який порушує соціальні норми і правила, часто ігноруючи права інших людей. Нормативна поведінка – це тип поведінки, який відповідає соціальним нормам і очікуванням, прийнятим у певному суспільстві.

Проведене дослідження виявило значущі відмінності в індикаторах емоційного інтелекту в групах засуджених підлітків та підлітків з нормативною поведінкою. Йдеться про рівні емоційної обізнаності, управління емоціями, самомотивації, емпатії та розпізнавання емоцій: підлітки з нормативною поведінкою мають вищий рівень емоційної обізнаності та управління своїми емоціями порівняно з засудженими підлітками. Засуджені підлітки проявляють

нижчий рівень самомотивації, емпатії, навичок розпізнання емоцій інших порівняно з підлітками з нормативною поведінкою.

Загальна тенденція показує, що підлітки з нормативною поведінкою мають кращий емоційний і соціальний адаптаційний потенціал, що може вплинути на їх майбутнє поведінкове та соціальне функціонування порівняно з засудженими підлітками. Підлітки з нормативною поведінкою мають вищий середній рівень експресивності, саморегуляції та емпатії, що вказує на більш активне вираження емоцій, розвинені навички контролю над своїми емоціями та здатність до співпереживання та розуміння емоцій інших.

Дослідження показало, що підлітки з нормативною поведінкою мають вищий рівень емоційної зрілості, що проявляється у більш збалансованих емоційних реакціях та кращій саморегуляції. Засуджені підлітки, навпаки, демонструють більш інтенсивні емоційні реакції та меншу здатність до емоційного контролю. Підлітки з нормативною поведінкою мають кращий контроль емоцій, вищий рівень емпатії та щирості, що сприяє їхній соціальній адаптації та співіснуванню з іншими. Засуджені підлітки частіше мають високий рівень експресивності, що може свідчити про сильніші емоційні реакції та менш контрольовану поведінку, а також про емоційно напружені умови їхнього життя. Низький рівень щирості та емпатії у засуджених підлітків може бути однією з причин їхньої асоціальної поведінки та конфліктів із законом.

Запропоновано психологічні рекомендації щодо розвитку емоційного інтелекту підлітків як чинника запобігання злочинності спрямовані на підвищення емоційної компетентності та соціальної адаптації підлітків, що може допомогти у запобіганні злочинності та сприяти їхньому позитивному розвитку.

Питання підвищення емоційного інтелекту засуджених підлітків ще не має достатньо наукового обґрунтування та вивчення, тому у подальшому вектор наукових пошуків планується спрямувати у цю площину. Це актуальна сфера досліджень, оскільки розвиток емоційного інтелекту може мати значущий

вплив на поведінку та реабілітацію засуджених підлітків, становлення особистості людини в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Близнюкова О. М. Психологічні особливості підліткового віку: можливості фасилітативних впливів. Innovative projects and programs in psychology, pedagogy and education: Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing». 2023. Р. 121-153.
2. Борисенко Л., Корват Л. Зв'язок емоційного інтелекта та самоефективності особистості. *Журнал соціальної та практичної психології*. 2023. № 2. С. 5-10.
3. Боровенська К. С., Байєр О. О. Особливості емоційного інтелекту підлітків. *Київський науково-педагогічний вісник*. 2020. № 20. С. 9-14.
4. Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посібник до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» у двох частинах. Ч. II. Практична частина. 2-ге вид., перероб і доповн. Київ, 2016. 193 с.
5. Горіна О. Т. Соціально-психологічні особливості соціалізації та вплив сім'ї на формування особистості правопорушника в підлітковому віці. *The 12 th International scientific and practical conference «European scientific congress»* (December 25-27, 2023) Barca Academy Publishing, Madrid, Spain. 2023. С. 329-337.
6. Гура Т. В. Тренінгові технології як засіб розвитку емоційного інтелекту. *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія*. 2022. № 1. С. 17-29.
7. Гоулман Д. Емоційний інтелект / пер. з англ. С. Гумецької. Київ, 2018. 512 с.
8. Дерев'янка С. П. Розвиток емоційного інтелекту у тренінгових групах. *Психологічний журнал*. 2008. № 2. С. 79-84.
9. Дерев'янка С. П. Феноменологія емоційного інтелекту: навч.-метод. посібник. Чернігів, 2016. 312 с.

10. Діагностика «емоційного інтелекту» (Н. Холл). URL: <https://www.pdau.edu.ua/content/diagnostyka-emociynogo-intelektu-n-holl> (дата звернення: 10.02.2024).
11. Кацавець Р. С. Пенітенціарна психологія : навч. посіб. Київ : Алерта, 2018. 110 с.
12. Кобринчук З. Розвиток емоційного інтелекту підлітків. *Молодий вчений*. 2018. № 4 (56). С. 215-217.
13. Коваль Г. Ш., Грицик О. А. Розвиток емоційного інтелекту підлітків з використанням технологій коучингу. *Габітус*. № 32. 2021. С. 193-197.
14. Кушнір Ю. В., Оверчук В. А., Шпортун О. М. Вікова та спеціальна психологія : навчальний посібник. Вінниця : Центр оперативного друку «Документ Принт», 2020. 384 с.
15. Лящ О., Хуртенко О., Марчук С. Емоційний інтелект як засіб розвитку резильєнтності особистості. *Вісник Національного університету оборони України*. 2023. № 74 (4). С. 79-86.
16. Марчук С. В. Теоретичний аналіз поняття емоційного інтелекту в психології. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. 2021. № 3. С. 20-23.
17. Могиляста С. М. Аналіз теоретичних підходів до дослідження емоційного інтелекту особистості. Актуальні проблеми : збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Т. VI : Психологія обдарованості. Вип. 14. Київ; Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2018. С. 362-369.
18. Ніколаєв Л. О., Чижма Д. М. Тренінгові технології у розвитку емоційного інтелекту як компоненту особистісної зрілості здобувачів вищої освіти. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2022. Т. 33. № 3. С. 34-40.
19. Норми соціальні : Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2002. Т. 4 : Н.П. 720 с.

20. Приймаченко О. М., Євдокімова О. О. Особливості прояву емоційного інтелекту девіантних підлітків. *Габітус*. 2020. Вип. 12. Т. 1. С. 165-169.
21. Психологічний словник : Авт.-уклад. В. В. Синявський, О.П.Сергеєнкова / За ред. Н. А. Побірченко. Київ : Науковий світ, 2007. С. 25.
22. Ракітянська Л. Сутність та зміст поняття «емоційний інтелект». *The pedagogical process: theory and practice (series: pedagogy)*. 2018. № 4 (63). С. 35-42.
23. Ребріна Д. О. Вікові й психологічні особливості особистості та поведінки в підлітковому віці. Інтеграція світових наукових процесів як основа суспільного прогресу: *Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 26–27 листопада 2021 р.)* / ГО «Інститут інноваційної освіти»; Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України. Київ: ГО «Інститут інноваційної освіти», 2021. С. 96-99.
24. Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 376 с.
25. Старинська О. Проблема психологічної сутності понять «соціальний інтелект» та «емоційний інтелект» : науковий дискурс. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом*. 2022. № 3 (56). С. 40-44.
26. Строцька С. А. Соціально-психологічні особливості емоційного інтелекту підлітків. Теоретико-методологічні проблеми практичної психології та її перспективи розвитку: *Збірник доповідей Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції, присвяченої 125-річчю з Дня народження Гордона Олпорта*. Кропивницький, 2022. С. 182.
27. Токарева Н. М., Шамне А. В., Макаренко Н. М. Сучасний підліток у системі психолого-педагогічного супроводу : монографія. Кривий Ріг, 2014. 312 с.
28. Учитель І. Б., Сурякова М. В., Батраченко І. Б. Вікова та педагогічна психологія : навч. посібник. Дніпро: Середняк Т. К. 2021. 162 с.

29. Ушакова І. М. Вікова психологія: курс лекцій. Харків: НУЦЗУ, 2016. 123 с.
30. Чебикін О. Я., Павлова І. Г. Становлення емоційної зрілості особистості. Одеса: СВД Черкасов, 2009. 238 с.
31. Чебикін О. Емоційний інтелект, його пізнавально-мисленнєві ознаки та функції. *Наука і освіта*. 2020. № 1. С. 19-28.
32. Шпак М. Особливості розвитку емоційного інтелекту у підлітковому віці. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Психологічні науки*. 2016. Т. 2. Вип. 5. С. 80-84.
33. Яцюк М. Емоційний інтелект особистості (на хвилі Нової української школи) : навчально-методичний посібник. Вінниця: Вид-во «Діло», 2019. 105 с.
34. Luna P., Guerrero J., Cejudo J. Improving Adolescents Subjective Well-Being, Trait Emotional Intelligence and Social Anxiety through a Programme Based on the Sport Education Model. *Int. J. Environ. Res. Public Health*. 2019. № 16 (10). P. 18-21.
35. Mayer J., Caruso D., Salovey P. The Ability Model of Emotional Intelligence: Principles and Updates. *Emotion Review*. 2016. Vol. 8. P. 290-300.

ДОДАТОК А

Лист звернення до Департаменту з питань виконання кримінальних
покарань

Заступнику начальника
Департаменту з питань
виконання покарань
полковнику внутрішньої служби
Наталі РИБАЛЦІ

Наталі ЧУДОВСЬКОЇ
здобувача вищої освіти
Навчально-наукового інституту
психології та соціальної роботи
Національного університету
«Чернігівський колегіум»
м.т. 0937241275
nataliachudovska31@gmail.com

Шановна пані Наталі!

В рамках проведення науково - дослідної роботи в Навчально-науковому інституті психології та соціальної роботи Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка на тему: «Емоційний інтелект неповнолітніх засуджених та підлітків з нормативною поведінкою».

Прошу Вашого співання у проведенні опитування для дослідження особливостей емоційного інтелекту підлітків серед неповнолітніх засуджених, що відбувають покарання у виховних колоніях та відповідних секторах ДКНС України.

Анкета складається з двох блоків опитувальника, необхідних для дослідження особливостей емоційного інтелекту підлітків.

У першому блоці запропоновано 30 питань, які так чи інакше відображають різні сторони життя. У другому блоці опитувальника наведено 42 твердження, призначених для визначення особливостей емоційної сфери неповнолітніх засуджених та підлітків. Питання наведені в опитувальнику стосуються виключно емоційної складової та не мають провокативного чи образливого характеру.

Анкета опитувальника розміщена на хмарному сховищі за покликання та QR-кодом.

<https://drive.google.com/drive/folders/1pnY7HIF9WvcA2teCdJW-gMgtCg3epJwd?usp=sharing>

Опращані анкети прошу надіслати у електронному вигляді на електронну адресу nataliachudovska31@gmail.com.

Зазначаю, що анкетування є анонімним, а отримана інформація буде використана виключно в науково-дослідній діяльності при написанні дипломної роботи.

11.03.2024

Наталія ЧУДОВСЬКА

ДОДАТОК Б

Відповідь Департаменту з питань виконання кримінальних покарань щодо проведення дослідження

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ ДЕПАРТАМЕНТ З ПИТАНЬ ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ

04050, м. Київ, вул. Юрія Іллєнка, 81, тел.: (044) 481-05-01

E-mail: departament@kvs.gov.ua, сайт: www.kvs.gov.ua, код згідно з ЄДРПОУ 43501242

№10/2 На № _____ від _____

Наталії ЧУДОВСЬКІЙ
здобувачу вищої освіти
Навчально-наукового інституту
психології та соціальної роботи
Національного університету
«Чернігівський колегіум»

тел. 0937241275

e-mail: nataliachudovska31@gmail.com

Шановна пані Наталіє!

Департаментом з питань виконання кримінальних покарань (далі – Департамент) опрацьовано Ваше звернення від 01.03.2024 щодо проведення опитування для дослідження особливостей емоційного інтелекту підлітків серед неповнолітніх засуджених, які відбувають покарання в установах Державної кримінально-виконавчої служби України та висловлюємо готовність до сприяння у його проведенні.

Після обробки результатів опитування, просимо надати до Управління ресоціалізації та соціальної реабілітації Департаменту аналітичну довідку на електронну пошту psypm@kvs.gov.ua.

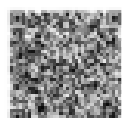
Контактна особа від Департаменту старший інспектор з особливих доручень відділу організації психологічної роботи та навчання засуджених Управління ресоціалізації та соціальної реабілітації, старший лейтенант внутрішньої служби Єлизавета АДАМЕНКО (електронна пошта — y.adamenko@ukr.net, тел. 0501440003).

З повагою

Заступник начальника Департаменту
полковник внутрішньої служби

Наталія РИБАЛКА

Єлизавета АДАМЕНКО
(050)-144-00-03

ДІП
ДЕПАРТАМЕНТ З ПИТАНЬ ВИКОНАННЯ
КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ
0479182804,16/8-24/18/2/15-24 від 01.04.2024

ДОДАТОК В**Стимульний матеріал україномовного варіанту опитувальника****«Діагностика емоційної зрілості» О. Чебикіна**

Інструкція. Опитувальник має 42 ствердження, призначених для вивчення особливостей Вашої емоційної сфери. Вашим завданням є дати відповідь на кожне запитання. Якщо Ви згодні зі ствердженням, дайте відповідь „Так” (+), якщо не згодні, то – „Ні” (-). Не гайте часу на обдумування, відповідайте швидко, дайте першу, що спала Вам на думку, відповідь. Не намагайтеся створити заздалегідь приємне чи неприємне про Вас враження. Невимушено висловлюйте свою думку. Пам’ятайте, що поганих чи хороших відповідей не існує.

Текст опитувальника:

1. Чи можна сказати, що про Ваші почуття красномовно вказує Ваше обличчя?
2. Ваша стурбованість позначається на Ваших знайомих?
3. Чи переключаєтеся Ви під час спілкування з одного настрою на інший (Наприклад, з веселого на серйозний та навпаки)?
4. Чи можна стверджувати, що у процесі спілкування з людьми Ви навчилися управляти їхніми емоціями?
5. Чи часто Вам випадає бачити прояв інтересу оточуючих до Ваших дій?
6. Чи завжди Вам допомагає Ваша жестикуляція, рухи рук, коли Ви про щось розповідаєте?
7. Чи здатні Ви вдало наслідувати (пародіювати) обличчя та рухи?
8. Чи завжди Ви розумієте гумор інших?
9. Вам подобається, коли Вас критикують?
10. Чи легко Ви переймаєтесь настроєм інших?
11. Чи часто Ви відчуваєте жалість до людей?
12. Чи здатні Ви примусити себе заспокоїтися, якщо Ви сильно схвилювані?
13. Чи впливає зміна Вашого голосу на присутніх?
14. Чи можна стверджувати, що Ви маєте авторитет серед товаришів?
15. Чи приємно Вам, коли Вас хвалять?

16. Чи завжди Ви співпереживаєте з літературними героями?
17. Чи відчуваєте Ви перед початком роботи, навчання млявість або апатію?
18. Чи співпереживають з Вами ті, хто знає Вас, коли Ви того бажаєте?
19. Чи попросите Ви знизити оцінку на екзамені, якщо вважатимете, що її завищено?
20. Чи завжди Ваша посмішка та сміх захоплюють присутніх?
21. Чи здійснюєте Ви підготовку свого стану словами наказу самому собі, або вдаєтеся до інших прийомів, коли розпочинаєте відповідальну роботу?
22. Чи настають у Вас зміни биття серця, ритму, дихання, слезовиділення тощо, коли Ви бачите гостро драматичні або позитивно вирішені ситуації?
23. Чи здатні Ви зберегти своє обличчя безстрастним, коли сильно схвильовані?
24. Чи є серед Ваших знайомих такі, хто Вам не подобається?
25. Чи підвищуєте Ви голос, коли розмовляєте з людиною, яка Вас розсердила?
26. Чи можна сказати, що Вам завжди довіряють на роботі, навчанні?
27. Чи у змозі Ви своїм поглядом привернути увагу присутніх?
28. Чи можуть присутні за Вашим обличчям визначити Ваш настрій?
29. Чи часто Ваші розповіді хвилюють, викликають інтерес у присутніх?
30. Чи скриваєте Ви свої хвилювання на роботі (навчанні)?
31. Чи вірите Ви в забобони в будь-чому (хоч би подумки)?
32. Чи змогли б Ви порозумітися жестами з людиною, яка не знає Вашої мови?
33. Чи завжди Ви говорите правду, не зважаючи на те, що Вам іноді це не вигідно?
34. Чи можете Ви стверджувати, що відчуваєте і добре розумієте настрій присутніх, коли спілкуєтесь з ними?
35. Чи виконуються швидко Ваші вказівки, побажання?
36. Чи часто люди, які оточують Вас, виявляють інтерес до того, що Ви робите?
37. Чи виникають у Вас утруднення, коли є потреба привернути до себе увагу?
38. Чи впливає Ваш зовнішній вигляд на присутніх?
39. Чи помітно для інших, коли яка-небудь подія виводить Вас із рівноваги?
40. Чи здатні Ви допомогти заспокоїтися людині, якщо в неї неприємності?

41. Коли під час спілкування Ви перевтілюєтеся, чи помітно це для присутніх?
42. Чи часто позначається Ваш настрій на інших?

ДОДАТОК Г

Стимульний матеріал методики діагностики емоційного інтелекту

(Н. Холл)

Інструкція: нижче наведені висловлювання, які так чи інакше відображають різні сторони життя. Праворуч від кожного твердження напишіть цифру, виходячи з вашої ступеня згоди з ним: повністю не згоден (-3 бали); в основному не згоден (-2 бали); почасти не згоден (-1 бал); частково згоден (+1 бал); в основному згоден (+2 бали); повністю згоден (+3 бали).

1. Для мене як негативні, так і позитивні емоції служать джерелом знання про те, як чинити в житті.

2. Негативні емоції допомагають мені зрозуміти, що я повинен змінити у своєму житті.

3. Я спокійний, коли відчуваю тиск з боку.

4. Я здатний спостерігати зміну своїх почуттів.

5. Коли необхідно, я можу бути спокійним і зосередженим, щоб діяти відповідно до запитів життя.

6. Коли необхідно, я можу викликати у себе широкий спектр позитивних емоцій, таких як веселощі, радість, внутрішній підйом і гумор.

7. Я стежу за тим, як я себе почуваю.

8. Після того як щось засмутило мене, я можу легко впоратися зі своїми почуттями.

9. Я здатний вислуховувати проблеми інших людей.

10. Я не зациклююсь на негативних емоціях.

11. Я чутливий до емоційних потреб інших.

12. Я можу діяти на інших людей заспокійливо.

13. Я можу змусити себе знову і знову встати перед обличчям перешкоди.

14. Я намагаюся підходити до життєвих проблем творчо.

15. Я адекватно реагую на настрої, спонукання і бажання інших людей.

16. Я можу легко входити в стан спокою, готовності і зосередженості.

17. Коли дозволяє час, я звертаюся до своїх негативним почуттям і розбираюся, в чому проблема.
18. Я здатний швидко заспокоїтися після несподіваного засмучення.
19. Знання моїх справжніх почуттів важливо для підтримки "хорошої форми".
20. Я добре розумію емоції інших людей, навіть якщо вони не виражені відкрито.
21. Я можу добре розпізнавати емоції за виразом обличчя.
22. Я можу легко відкинути негативні почуття, коли необхідно діяти.
23. Я добре вловлюю знаки у спілкуванні, які вказують на те, в чому інші потребують.
24. Люди вважають мене добрим знавцем переживань інших.
25. Люди, які усвідомлюють свої справжні почуття, краще управляють своїм життям.
26. Я здатний поліпшити настрій інших людей.
27. Зі мною можна порадитися з питань відносин між людьми.
28. Я добре налаштовуюся на емоції інших людей.
29. Я допомагаю іншим використовувати їх спонукання для досягнення особистих цілей.
30. Я можу легко відключитися від переживання неприємностей.